

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος "Εβδομος

Συνδρομή ἑτησίᾳ: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 10, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20.— Αἱ συνδρομαὶ ἀρχοῦνται ἀπὸ
1 ἰανουαρίου ἐκάστου ἔτους καὶ εἶναι ἑτησίαι.— Γραφεῖον τῆς Διοικήσεως: Ὁδὸς Σταδίου, 6.

11 Μαρτίου 1879

ΠΑΝΟΜΟΙΟΥΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΨΑΛΙΔΑ

Ἀθανάσιος ὁ Ψαλίδας

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΨΑΛΙΔΑΣ

Περὶ τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος οἱ ἐν Βενετίᾳ διαμένοντες Σίμων καὶ Λάμπρος Μαρούτσαι, βαθύπλουτοι Ἰωαννῖται, θέλοντες νὰ εἰσαγάγωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν διδασκαλίαν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης, ὡς γλώσσης τῶν ἐπιστημῶν, ἐσύστησαν ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὴν συνοικίαν τῆς Ἀγίας Μαρίνης ἴδιον σχολεῖον· πρὸς συντήρησιν δὲ τοῦ σχολείου τούτου κατέθεσαν ἐν τῷ νομιματοκοπεῖῳ τῆς Βενετίας ἐντόκως τὰ ἀναγκαῖα κεφάλαια.

Πρῶτος διδάσκαλος τοῦ Μαρουτσαίου τούτου σχολείου ἐσάλη ἐκ Βενετίας ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὅστις διδάξας ἐπὶ τινὰ ἔτη τὰ στοιχεῖα τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τὰ φυσικομαθηματικά, ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ Ἰωάννινα καὶ μεταβῇ εἰς Κοζάνην· ἀλλὰ κατ' ἐπίμονον τῶν Μαρουτσῶν ἀπαίτησιν ἐπανῆλθε μετὰ τρία ἔτη καὶ ἐπανέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑαυτοῦ μαθημάτων.

Ἡ καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα διασπαρεῖσα τοῦ Εὐγενίου φήμη καὶ ἡ πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συρροὴ μαθητῶν κατέστησαν τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων ἀληθινὸν καταφύγιον τῶν Μουσῶν, ἥ, ὅπως τότε ἐκάλουν αὐτὴν, Νέας Ἀθῆνας· ἀλλ' ἡ φήμη αὕτη ἐγένετο αἰτία νὰ χάσῃ ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων τὸν Εὐγένιον, προσκληθέντα εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐν Ἀθῶνι συσταθείσης Ἀκαδημίας.

Τὸν Εὐγένιον διεδέχθησαν ἐπὶ μικρὸν ἄλλοι· ἀπὸ δὲ τοῦ 1765 μέχρι τοῦ 1793, ὁλόκληρον τριακονταετίαν τὸ Μαρουτσαῖον σχολεῖον τῆς Ἀγίας Μαρίνης ἔμεινε κλειστὸν, εἴτε διότι δὲν εὕρισκον οἱ κληρονόμοι ἄνδρα, ὅποιον ὥριζεν ἡ διαθήκη, τουτέστιν εἰδήμονα τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, εἴτε διότι δὲν ἐπεμελοῦντο νὰ εὕρωσι τοιοῦτον.

Τὸ μετὰ τῆς Γερμανίας ἐμπόριον τῆς Ἑλλά-

δος καὶ ἡ μετανάστευσις πλέον τῶν τετρακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων¹ εἰς τὰς χώρας τῆς Αὐστριακῆς ἐπικρατείας κατέστησαν δύο πόλεις, τὴν Λεῖψιαν καὶ πρὸ πάντων τὴν Βιέννην, κέντρον τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ καταφύγιον τῶν λογίων. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει εἶχε μεταβῇ ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1787 νεαρός τις Ἕλλην, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλον νεώτερον. Ὁ νεαρὸς οὗτος ὠνομάζετο Ἀθανάσιος Πέτρου Ψαλίδας, εἶχε δὲ γεννηθῇ ἐν Ἰωαννίνοις τῷ 1767. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πέτρος Χριστοδούλου Ψαλίδας μετήρχετο, ὡς καὶ ἄλλοι αὐτοῦ συγγενεῖς (ὁ Ἰωάννης Ψαλίδας), τὸν ἔμπορον ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Δακίᾳ καὶ ἐν Ῥωσίᾳ· συζευχθεὶς δὲ τῇ 12 Ἰουλίου 1758 τὴν Ζαμπέταν Μυσίου ἐκ χωρίου Βεήτσα τοῦ Ζαγορίου, ἀπέκτησε μέχρι τοῦ 1767 πέντε τέκνα, τὴν Σουσάναν, γεννηθεῖσαν τῷ 1760 καὶ ὑπανδρευθεῖσαν τὸν Ἀναστάσιον Ἀστρινόν· τὸν Χριστόδουλον γεννηθέντα τῷ 1764· τὴν Ἀλεξάνδραν, γεννηθεῖσαν τῷ 1762 καὶ ὑπανδρευθεῖσαν τῷ 1775· τὸν Μιχαὴλ, γεννηθέντα τῷ 1765 καὶ τελευταῖον τὸν Ἀθανάσιον, γεννηθέντα τῷ 1767.

Τὰ ἐπώνυμα τῶν ἀρχαίων Ἑπειρωτικῶν οἰκογενειῶν Μυσίου καὶ Ἀστρινοῦ μεθ' ὧν ὁ Πέτρος Χριστοδούλου Ψαλίδας ἦλθεν εἰς ἐπιγὰμιαν δεικνύουσι τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἰωαννίνων.

Πρὶν δὲ τὰ τέκνα ἀνδρωθῶσιν, ὁ Πέτρος Ψαλίδας ἀπεβίωσε τῇ 11 Ἰουλίου 1773, τοῦτον δὲ ἠκολούθησε μετὰ 6 μῆνας καὶ ὁ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ Χριστόδουλος. Τὰ ἀπορφανισθέντα τέκνα ἔμειναν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς νεαρᾶς χήρας Ζαμπέτας· αὕτη δὲ τὸν μὲν Μιχαὴλ κατέστησεν ἑνὸς ἐμποροῦ ἐν Δακίᾳ, χορηγήσασα εἰς αὐτὸν καὶ κεφάλαια ἐκ τῶν πατρικῶν, τὸν

1. Ἴδε Γεωγραφίαν νεωτερικὴν Δανιὴλ ἱερομονάχου καὶ Γρηγορίου ἱεροδιακόνου· ἐν Βιέννῃ, 1791, σελ. 136.

δὲ Ἀθανάσιον ἐπεμψεν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Ἰωαννίνων.

Μετὰ τὸ πέρασ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις σπουδῶν τοῦ ὁ Ἀθανάσιος ἐστάλη τῷ 1785, χάριν ἀνωτέρας μαθήσεως, εἰς τὸ ἐν Πουλτάβα τῆς Οὐκραίνης Σεμινάριον. Ἡ χρυσόπληξ καὶ ἡ εὐφυΐα τοῦ νέου Ψαλίδας δὲν ἔμειναν ἀπαρατήρητοι ὑπὸ τῶν ἐν Πουλτάβα Ἑλλήνων. Ὁ πατὴρ τοῦ Θεοχάρους Κεφαλᾶ Ὀλυμπίου τῷ ἀνέθηκε κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ του, κατόπιν δὲ τῷ ἐνεπιστεύθη καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐν Βιέννῃ σπουδῶν του.¹ Ἀναχωρήσας ἐκ Πουλτάβας ὁ Ἀθανάσιος τὸν Αὐγούστου τοῦ 1787 καὶ διὰ Νίζνης καὶ Βουκουρεστίου, ὅπου τότε ἐμπορεύετο ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαήλ, ἐφθάσεν εἰς Βιέννην.

Μετὰ τετραετῇ ἐν Βιέννῃ σπουδῇ ὁ νέος Ψαλίδας ἐξέδωκε τῷ 1791 ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ τὸν πρῶτον τόμον φιλοσοφικοῦ συγγράμματος ἐπιγραφομένου «Ἀληθὴς εὐδαιμονία.» Ἐν τῷ συγγράμματι αὐτῷ ὁ Ψαλίδας προσέθετο νὰ ἀποδείξῃ, ὡς ἀρχὰς βεβαίως ἀφ' ὧν ὁρμώμενοι ἐνεργοῦμεν, τὴν ὑπαρξίν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, τὴν μετὰ θάνατον ἀντίδοσιν, καὶ τέλος τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ προλόγῳ δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου, τελειωθέντος τῇ 18 Ἀπριλίου 1791, ἀναφέρει ὁ ἴδιος Ψαλίδας, ὅτι ἦν ἐτῶν εἰκοσιτεσσάρων.

Τῷ αὐτῷ ἔτει 1791 ἐτελείωσε καὶ τὴν μετὰφρασιν τῆς Ἀριθμητικῆς τοῦ Μετθούργου, ἣν ἐξέδωκε τῷ 1794. Τῷ δὲ 1792 ἐξέδωκεν ἑπεσον βιβλίον καλούμενον «Αἰκατερίνα Β', ἥτοι ἱστορία σύντομος τῆς ἐν τῇ ὁδοπορίᾳ αὐτῆς πρὸς τοὺς ἐν Νίζνῃ καὶ Ταυρία Γραικοὺς ὑπ' αὐτῆς δειχθείσας εὐνοίας.»

Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἔτη καθ' ἃ ὁ Ψαλίδας ἔμεινεν ἐν Βιέννῃ δὲν ἔπαυσεν ἀσχολούμενος ὅτε μὲν εἰς συγγραφὴν ἰδίων συγγραμμάτων, ἅτινα ἔμειναν ἀνεκδότα, ὅτε δὲ εἰς ἐπιμέλειαν συγγραμμάτων ὑπ' ἄλλων ἐκδιδόμενων. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν ἡ λογικὴ τοῦ Σουγδουρῆ, καὶ ἡ λογικὴ τοῦ Βαῦμεστέρου. Ἐν τῇ προμετωπίδι δὲ τοῦ τελευταίου τούτου συγγράμματος σημειοῦται, ὅτι αὕτη ἐξεδόθη «δι' ἐπιμελείας καὶ ἀκριβοῦς διορθώσεως σπουδαίου τινὸς, περὶ τὰ ἐνταῦθα (ἐν Βιέννῃ) φιλοσοφικά μαθήματα ἐνασχολούμενου.» Οὗτος δὲ ὁ σπουδαῖος ἦν ὁ ἡμέτερος Ψαλίδας. Ἐκ τούτου ἐξάγεται, ὅτι ὁ αὗτος ἐν Βιέννῃ ἐθεωρεῖτο εἰς ἐκ τῶν σπουδαίων Ἑλλήνων λογίων.

Παίζων δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐνησχολήθη εἰς τὴν ποίησιν, καὶ ἐξέδωκεν ἀνωνύμως τὸ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐν Βενετίᾳ ἀνατυ-

1. Ὁ Θ. Κεφαλᾶς οὗτος εἶναι ὁ κατὰ τὸ 1823 ἐπισκόμενος ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀποσταλὴς ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου εἰς Εὐρώπην εἰς εὑρεσιν ἀναείου. Ἰδε Ἱστορίαν Τρικούπη, Τόμ. γ', σελ. 97.

πούμενον σύγγραμμα, ὑπὸ τὸ γνωστότατον ὄνομα «Ἐρωτος ἀποτελέσματα.»¹

Μετὰ ὀκταετῇ ἐν Βιέννῃ διαμονῇ αὐτοῦ ὁ Ψαλίδας ἀπεφάσισε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν γενέτειράν πόλιν· ἀλλὰ κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου τὸ διάστημα διεχειρίζετο τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν ἐν Ἡπείρῳ ἀνὴρ διάσημος ἐπὶ πανουργίᾳ, δολιότητι καὶ θηριωδίᾳ· ἡ δὲ πρὸς τὰς ἡδονὰς τάσις αὐτοῦ ἦν ἀνάλογος πρὸς τὴν τυραννικὴν καὶ θηριώδη διαχείρισιν τῆς ἐξουσίας του, διότι πρὸς πληρώσιν τῶν κτηνωδῶν ἀπολαύσεων τοῦ ὁ Ἀλῆς δὲν ἐδυσκολεύετο ν' ἀρπάξῃ τὰ κτήματα, τὰς γυναῖκας, τὰς κόρας καὶ αὐτοὺς τοὺς υἱοὺς τῶν πολιτῶν. Πᾶσα πράξις αὐτοῦ μόνον εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ συμφέρον ἀπέβλεπε· φίλους δὲ δὲν ἀνεγνώριζεν ἄλλους, εἰμὴ τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτό. Ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας δὲν ἠγνόει βεβαίως οὔτε ὅποιοι τινὲς ἄνθρωποι μορφονοῦνται, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐν τοιαύτῃ κοινωνίᾳ, οὔτε τὸν κίνδυνον ὃν διατρέχουσιν οἱ πρὸς τυράννους ἐμπορευόμενοι,

«Ὅστις δὲ πρὸς τυράννον ἐμπορεύεται κείνου ἴσκιος, καὶ ἐλευθερὸς μὲν ἔσται·»

ἀλλὰ κατῆλθε, διότι διακαῶς ἐπιθυμῶν νὰ συντελέσῃ εἰς ἀνακούφισιν τῆς πτώσεως τοῦ τάλαιπώρου καὶ δυστύχου, ὡς ἔλεγεν, ἔθνους του, ἐνόμιζεν, ὅτι ἡδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο εὐκολώτερον, εὐρισκόμενος μεταξὺ τῶν ὁμοεθνῶν του ὡς διδάσκαλος, παρὰ ὡς συγγραφεὺς μακρόθεν καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς συμβουλευῶν τὰ δέοντα, πολλάκις δὲ καὶ τὰ παράτολμα.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του ἐκ Βιέννης ὁ Ψαλίδας ἐξέδωκε μικρὸν τι συγγραμμάτιον ἐπιγραφόμενον «Καλοκινήματα, ἥτοι Ἑγχειρίδιον κατὰ φθόνου καὶ κατὰ τῆς Δογικῆς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρους.» Εἰς ἀπάντησιν τοῦ φυλλαδίου τούτου εἶχεν ἐκδοθῇ τότε ἡ πρὸς Παγκράτιον τινὰ ἱεροδιάκονον ἐπιστολὴ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρους.

Φθάσας εἰς Ἰωάννιννα ὁ Ψαλίδας τῇ 14 Σε-

1. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ὡς ἴδιον ἔργον προσέφερεν ὁ Ψαλίδας τῷ 1812 εἰς τὸν Ἀγγλον ἱατρὸν Χόλλανδ, περιηγούμενον τὴν Ἡπείρου Ἰδε Κλειώ, ἀριθμ. 728.

Εἰς πλειοτέραν δὲ βεβαίωσιν τούτου μεταφέρωμεν ἐνταῦθα περικοπὴν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Frederici Northe, τοῦ μετὰ ταῦτα Κόμητος Γουίλφρεδ, γεγραμμένην λατινιστὶ πρὸς τὸν Ψαλίδαν ἐκ Ζακύνθου τῷ 1813:

«Maxime vero delectatus est opere tuo quod «Ἐρωτος ἀποτελέσματα» inscribitur, et mihi tantum legendi desiderium incupit, ut te sollicitare non desinam prius quam a te librum accepero, obsecro te igitur, mi Psalida, ut exemplar aliquod mihi huc transmittas. . . .» Ἦτοι: «Τὰ μέγιστα δὲ εὐχαριστήθη (ὁ Χόλλανδ) ἐκ τοῦ συγγράμματός σου τοῦ ἐπιγραφομένου «Ἐρωτος ἀποτελέσματα» καὶ τοσαύτην ἐπιθυμίαν τοῦ ν' ἀναγνώσῃ αὐτὸ μοι ἐπέβαλεν, ὥστε δὲν ὀκνῶ σὲ ἀφῆσθαι νὰ ἡσυχάσῃς πρὶν μὲ πέμψῃς αὐτὸ τὸ βιβλίον. Σὺ παρακαλῶ λοιπὸν, Ψαλίδας μου, πέμψον μοι ἀντίτυπον τι. . . .»

πτεμβρίου 1795, ἐγένετο μετὰ μεγίστης προθυμίας δεκτὸς καὶ ἐπρωτόθι ἀμέσως παρὰ τῶν δημογερόντων τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀρχιερέως, γινώσκοντος καὶ συναινούντος εἰς τοῦτο καὶ τοῦ Ἀλῆ, εἰς τὸν τότε ζῶντα Πάνον Μαρούτσην διδάσκαλος τῆς κεκλεισμένης Μαρουτσαίας σχολῆς. Δεκτῆς γενομένης τῆς προτάσεως, ἤρξατο τῆς διδασκαλίας ὁ Ψαλίδας τῇ 1 Φεβρουαρίου 1796, ἐπὶ ἐτησίῳ μισθῷ γροσίῳ ὀκτακοσίων· ἀλλὰ μετὰ ἐν ἔτος, εἰσελόντων τῶν Γάλλων εἰς Βενετίαν, καὶ κηρυχθείσης τῆς Τσέκας (νομισματοκοπείου) αὐτῆς εἰς χρεωκοπίαν, ἀπωλέσθη καὶ τὸ μαρούτσειον κληροδότημα· οὕτω δ' ἀπωλέσθησαν πρὸς στιγμὴν καὶ αἱ τοῦ Ψαλίδας ἐλπίδες τοῦ νὰ μείνῃ διαρκῶς ἐν τῇ ἀγαπητῇ αὐτοῦ πατρίδι, τοῖς Ἰωαννίνοις.

Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ καὶ ἡ πόλις τῆς Λεβιάδας, καὶ ὁ οἶκος τῶν Μουρούζων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐσπευσαν νὰ προσκαλέσωσιν ὡς διδάσκαλον τὸν Α. Ψαλίδαν, ἡ μὲν Λεβιάδα ἐπὶ ἐτησίῳ μισθῷ γροσίων δύο χιλιάδων, οἱ δὲ Μουρούζοι τριῶν· ἀλλ' οὔτε ὁ Ψαλίδας ἐπεθύμει ν' ἀπομακρυνθῇ τῶν ἀγαπητῶν εἰς αὐτὸν Ἰωαννίνων, οὔτε ἡ πόλις ἔστειρε νὰ ἴδῃ ἀπερχόμενον τὸν σοφὸν αὐτῆς διδάσκαλον· διὰ τοῦτο κοινῇ ψήφῳ τῆς πόλεως τὸ μαρούτσειον τῆς Ἀγίας Μαρίνης σχολεῖον ἐγένετο τῆς πόλεως, ἐπὶ ἐτησίῳ μισθῷ τοῦ Ψαλίδας χιλίων μόνον γροσίων· τοῦτο δὲ διήρκεσε τέσσαρα ὁλόκληρα ἔτη.

Ἡ ὑπὸ τῶν Γάλλων κατάλυσις τῆς Ἑνετικῆς πολιτείας, ἐπενεγκοῦσα καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς ἐν Ἑπτανήσῳ κυβερνήσεως, μετέβαλε κατ' ἀκολουθίαν καὶ τοῦ δεσπότη τῆς Ἡπείρου τὰς πολιτικὰς σχέσεις πρὸς τὸ γειτονικὸν τοῦτο κράτος· εἰς διακρούσιν τῶν νέων τούτων σχέσεων ὁ Ἀλῆς μετεχειρίσθη κατ' ἀρχὰς ἀποκλειστικῶς σχεδὸν τὸν Α. Ψαλίδαν· ἐν ᾧ δὲ ὁ Ψαλίδας εὐρίσκετο κατὰ τὸ 1801 ἐν διπλωματικῇ ἀποστολῇ εἰς Κέρκυραν, ὁ Ἀλῆς διατάσσει τὸν ἐπίτροπον τοῦ Ζωσμμαίου λάσου (κληροδοτήματος) Κρουμύδην νὰ διδῇ τὸ ἥμισυ τούτου εἰς τὴν σχολὴν τῆς Ἀγίας Μαρίνης· ἀλλ' ἡ διανομὴ αὕτη δυσγρέστησε τοὺς Μπαλαναίους, καὶ πρὸ πάντων τοὺς διαχειριζομένους τὸ κληροδότημα τοσοῦτον, ὥστε διαβολή, διαδοθεῖσα τότε εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τοῦ διδασκάλου Ψαλίδας ἐπὶ ἀθεΐᾳ, ἀπεδόθη εἰς τοὺς ἀντιπάλους του ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας.

Μὴ θέλων ὁ Ψαλίδας νὰ ἔχῃ σχέσεις μὲ τοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπιτηδεῖους διαχειριστὰς τῶν κληροδοτημάτων, προσεπάθησεν ἀμέσως νὰ εὕρῃ ἄλλοθεν τὴν συντήρησιν τοῦ σχολείου του· καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1802 ἤρξατο νὰ συνεννοῖται μετ' ἄλλου γενναίουφρονος καὶ συνετοῦ τέκνου τῆς Ἡπείρου, τοῦ Ζῶη Κοπλάνη· μετὰ μακρὰν μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν, σωζομένην ἐν βιβλίῳ ἐπιγραφομένῳ «Κόπια γραφῶν εἰς τὸ Σχολεῖον

Ἀγίας Μαρίνης ἀναφερομένων», κατώρθωσε νὰ δημιουργήσῃ τὸ γενναῖον κληροδότημα τοῦ Ζῶη Κοπλάνη, οὗ αἱ διατάξεις ἐξεδόθησαν τῷ 1809 ἐν Μόσχᾳ ἐν ἰδίῳ βιβλίῳ, ἐπιγραφομένῳ «Σπᾶνια ἔργα εὐποιίας τοῦ Ζῶη Κοπλάνη.»

Κατὰ τὴν μακρὰν ἐν Ἰωαννίνοις διατριβὴν τοῦ ὁ Ψαλίδας ἤλθε δις εἰς γάμον· πρῶτον τῷ 1800 Νοεμβρίου 11 μετὰ τῆς Ζαχαροπούλας, θυγατρὸς Ἀναστασίου Κοντοβασίλη, ἐξ ἧς ἀπέκτησε μέχρι τῆς 6 Ἀπριλίου 1805, ἡμέραν καθ' ἣν ἡ Ζαχαρούλα ἀπεβίωσε, τέσσαρα τέκνα, δύο θυγατέρας, τὴν Ἐλισάβετ καὶ Ἐλένην, καὶ δύο δίδυμα ἄρρενα, τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἀναστάσιον· δεύτερον δὲ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1806 μετὰ τῆς Βασιλικῆς Ἀποστόλου Σπάχου, ἐξ ἧς ἀπέκτησε δύο υἱοὺς, τὸν Πλάτωνα καὶ Νικόλαον, καὶ μίαν θυγατέρα, τὴν Εὐφροσύνην.

Ἐνθὺ δὲ ὁ Ψαλίδας συνεδέετο στενότερον μετὰ τῆς πόλεως τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Ἀλῆς ἐγένετο ἀπαιτητικώτερος· ἐζήτει παρ' αὐτοῦ νὰ ἐκθιᾷ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, καὶ νὰ παριστᾷ εἰς τοὺς τότε συχνότερον παρ' ἄλλοτε ἐπισκεπτομένους τὴν Ἡπείρου Εὐρωπαίους τὸν Ἀλῆν, ὡς τὸν ἀγαθότερον ἡγεμόνα· νὰ συντρέχῃ δὲ αὐτὸν καὶ εἰς οὐδετέρωσιν τῶν ὑπὸ τῶν Προξένων κατ' αὐτοῦ διενεργουμένων, τὰ ὅποια ἀκριβῶς ἐγνώριζεν ὁ Ἀλῆς διὰ τῆς κακοηθέστατα ὑπὸ τῶν ὑποπορξένων συνισταμένης κατασκοπίας του.

Ἐν τοιαύτῃ εὐρεθείς δυσκόλῳ θέσει ὁ Ψαλίδας ἐπροτίμησεν, ἀψηφῶν πάντα κίνδυνον, νὰ παύσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ἀλῆ σχέσεις, παρὰ νὰ γίνῃ αἰσχρὸν αὐτοῦ ὄργανον. Καὶ ὁ μὲν θηριώδης Ἀλῆς ἐσεβάσθη τὴν τοιαύτην τοῦ Ψαλίδας ἀπόφασιν, τὰ ὅματα ὅμως τῶν κακοηθειῶν αὐτοῦ τε καὶ τῶν υἱῶν του εὗρον τὴν περίστασιν νὰ διαβάλῳσιν ἐκ νέου αὐτόν. Ἰδοὺ δὲ πῶς περιγράφει αὐτὰ ἐν ἐπιλόγῳ δικηγέματος συμβάντος τινὸς ἐν τινὶ οἰκογενεῖᾳ·

«Παράξενον πρᾶγμα ἦταν στὰ Γιάννινα σὲ μερικοὺς, ὅπου ἀτιμᾷζονταν ἡ τὰ παιδιά τους, ἡ τὰ ἀδέρφια τους, ἡ αἱ ἀδερφαῖς τους ἀπὸ τοὺς πασιιάδες, οἱ ὅποιοι, ἂν εἰς τὴν ἀρχὴν ἐλυπιοῦνταν, καὶ ἐφαίνονταν πῶς βάνουν τὸ κεφάλι τους νὰ ἀποθάνουν, ὕστερον ὅμως τὴν ἀτιμίαν τὴν ἐστοχάζονταν τιμὴν, τὴν κακίαν ἀρετὴν, ἐπεντόνονταν, ὑπερηφανεύονταν στὴν ἀτιμίαν τῶν ἰδικῶν τους, καὶ ἐφοβέριζαν καὶ τὸν κόσμον, καὶ ἤθελαν νὰ συμβουλευοῦν τοὺς ἄλλους, καὶ νὰ δείχνωνται στὸν κόσμον φρόνιμοι καὶ ἐμπειροὶ σ' ὅλα, οἱ νῆπιοι καὶ ἀνῆπιοι, καὶ ἀγωνίζονταν νὰ πλουτίσουν μὲ τὴν ἀτιμίαν τῶν ἰδικῶν τους οἱ τερλοῖ· καὶ οἱ τίμιοι βλέποντες τὰ παρόμοια, ἡ ἔπρεπε διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσουν νὰ δαγκάνουν τὴν γλῶσσάν τους, ἡ νὰ τοὺς λέν καὶ, ὅτι ἔχουν δίκιο σ' ἐκεῖνα ὅπου λέν. Ταλαιπώρη ἀνθρωπότητα σὲ πόσα ἄτοπα κατανταίνεις ἀπὸ κάτω σὲ μιὰ τυραννικὴ κυβέρνησιν.»

Μόλις ἀρχαμένης τῆς πολιόρκιας τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὸ 1820 ὁ Ψαλίδας κατέφυγεν εἰς Τσεπέλοβον τοῦ Ζαγορίου, ὅπου διαμείνας 18 ὁλοκλήρους μῆνας ἀπώλεσε δύο ἐκ τῶν τέκνων του, τὴν Ἑλισάβετ, σύζυγον τοῦ ἱατροῦ Λουκά Βάγια, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικόλαον· ἐκεῖθεν δὲ κατῴθησε ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Κέρκυραν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1822· μετὰ ἐξαιτῇ δὲ κοπιώδη ἰδιωτικὴν διδασκαλίαν πρὸς πορισμὸν τῶν ἀναγκαίων διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ ἐν Λευκάδι σχολείου, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1829, ἄγων τὸ 63 ἔτος τῆς ἑαυτοῦ ἡλικίας.

Περὶ τοῦ Ἀθανασίου Ψαλίδας εἶχον πολλὰ νὰ εἰπωμεν, ὡς ἀνθρώπου, ὡς διδασκάλου, ὡς λογίου καὶ ὡς ἀνδρὸς ἀναμειγθέντος εἰς τὰ πολιτικά τῆς πατρίδος του· διότι ἐπὶ 42 ὅλα ἔτη ἐργάσθη ἀκαταπαύστως, εὐεργετῶν ὡς ἀνθρώπος, φωτίζων ὡς διδασκαλός, ἐνεργῶν καὶ συμβουλευῶν τὰ δέοντα εἰς τοὺς ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνιζομένους ἀδελφούς του, ὡς ἀληθὴς πατριώτης, γνωμοδοτῶν καὶ γράφων περὶ τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης, κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν, ὡς λόγιος· ἀλλὰ τὰ ὅρια τῆς Ἑστίας εἶναι στενὰ πρὸς ἐξιστόρησιν τοῦ μακροῦ βίου ἐνὸς τῶν φιλοπονωτάτων καὶ δραστηριωτάτων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· διὰ τοῦτο θέλομεν περιορισθῇ εἰς ὀλίγα, καὶ ταῦτα τὰ χαρακτηριστικώτερα, ὡς διδασκάλου, ὡς λογίου, καὶ ὡς ἀνθρώπου.

Εἰς τῶν διασημοτέρων μαθητῶν τῆς Καπλανικῆς σχολῆς ὑπῆρξε καὶ ὁ Χριστόφορος Φιλητᾶς. Τοῦ ἀνδρὸς τούτου σώζεται παρ' ἐμοὶ ἰδιόχειρον αὐτοῦ μικρὸν ἔργον, ἐπιγραφόμενον «Δοκίμιον περὶ ἀρχῆς καὶ προόδου τῶν ἐν Ἰωαννίνοις σχολείων καὶ περὶ τῆς εἰς αὐτὰ ἐπικρατούσης μεθόδου τῆς παραδόσεως, 1812, Ἰουνίου 5, Ἰωάννινα.» Ἐξ αὐτοῦ ἀποσπῶμεν μόνον ὅσα ὁ διδασκαλὸς Ψαλίδας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐδίδασκεν.

Α" Στοιχεῖα φιλοσοφίας κατὰ τοὺς νεωτέρους μεταφυσικοὺς τῆς Εὐρώπης Λάκιον, Κάντιον κτλ.

Β" Στοιχεῖα μαθηματικά τοῦ διδασκάλου τῆς μαθηματικῆς ἐν Βιέννῃ Μεττζβούργου μεταφρασμένης εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἰδίωμα.¹

Γ" Φυσικὴν πειραματικὴν τοῦ Χορβάτη, διδασκάλου εἰς τὸ γενικὸν Σχολεῖον τῆς Πέστης, ἐξηγῶν τὰ κεφάλαια διὰ πειραμάτων, ὅσα συγχωρεῖ ἡ παρούσα κατάστασις.

1. Τὴν Ἀριθμητικὴν τοῦ Μεττζβούργου τὴν ἐξέδωκε καὶ διὰ τύπων. Ἡ Ἀλγεβρα δὲ καὶ ἡ Γεωμετρία εἶναι χειρόγραφα εἰς τὴν παράδοσιν, τὰ ὅποια θέλουν τυπωθῇ ἐντὸς ὀλίγου καὶ μὲ αὐτὰ θέλουν τυπωθῇ καὶ τὰ φιλοσοφικά του συγγράμματα ἡ Λογικὴ, ἡ Μεταφυσικὴ, ἡ Ἠθικὴ, ἡ Φυσικοχημικὴ, καθὼς καὶ ἡ Σφαιρικὴ Γεωγραφία, ἡ Πολιτικοφυσικὴ, καὶ μάλιστα τῆς Ἡπείρου μὲ χάρτην νέον ὑπ' αὐτοῦ σχεδιασμένον ἀκριβέστατα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χειρογράφων συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἅτινα ἀναφέρει ὁ Φιλητᾶς, σώζονται παρ' ἐμοὶ ἀκέρατα ἡ Λογικὴ, ἡ Μεταφυσικὴ καὶ ἡ Ἠθικὴ. Σ. Δ. Κ.

Δ" Γεωγραφίαν μαθηματικὴν καὶ πολιτικὴν ἐρانيμένην ἀπὸ τοὺς καλητέρους νεωτερικοὺς γεωγράφους.

Ε" Τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν μὲ ὅλην τὴν ἀκριβείαν.

Ὁ Ψαλίδας ἀπερχόμενος ἐκ Βιέννης εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ὄργανα ἰδιόκτητα πρὸς διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς. Τὰ ὄργανα ταῦτα ἐδώρκε κατόπιν εἰς τὴν Καπλανικὴν σχολήν· ἦσαν δὲ ταῦτα, ὡς ὁ ἴδιος τὰ ὀνομάζει εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Καπλάνην, καὶ ὡς πραγματικῶς ἦσαν κατὰ τὸν ἀνὰ χεῖρας ἡμῶν εὐρισκόμενον ἰδιόχειρόν του κατάλογον, μηχαναὶ ἀεροστατικαί, ἡλεκτρικαί, πνευματικαὶ καὶ ὀπτικά. Αἱ μηχαναὶ αὗται ἐχρησίμευον οὐχὶ μόνον εἰς διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ κοινόν, καὶ ὡς ἐκ παραδόσεως ἠκούσαμεν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Ἀλῆν καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· ἐκ τοῦ καταστήτου δὲ τῶν ἐσόδων του κατὰ τὸ 1798 βεβαιούται τοῦτο, διότι εὐρίσκεται πρόσοδος 112 γροσιῶν, καθὼς καὶ εἰς τὰ τῶν ἐπομένων ἐτῶν μικρότεραι ποσότητες ἐκ πειραματικῆς διδασκαλίας.

Πρώτη λοιπὸν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων τὰ Ἰωάννινα εἶδον ἀπὸ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος τὴν φυσικὴν διδασκομένην διὰ πειραμάτων, διότι πρῶτος ὁ Α. Ψαλίδας ἐδίδασκεν αὐτὴν.

Πρώτη ἐπίσης ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἐξέπεμψε διδασκάλους τῆς Λατινικῆς γλώσσης εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, διότι πρῶτος ὁ Α. Ψαλίδας ἐδίδασκε δημοσίᾳ αὐτὴν, ἣν μετὰ μεγίστης εὐχερείας ἔγραφε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἐπιστολικὴν αὐτοῦ κοινολογίαν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἐπιστημόνων δι' αὐτῆς εἶχε καὶ πολυσέλιδα πολιτικὰ ὑπομνήματα, ἔτι καὶ νῦν σωζόμενα, εἰς αὐτὴν ἔγραψεν.

Ἰδοὺ δὲ τί διηγεῖται ὁ Α. Πολυζωίδης ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς αὐτοῦ·

«Ὅτε τινὲς τῶν προκρίτων τῆς εἰρημένης πόλεως (Μελενίκου) ἐκάλεσαν ὡς μερικὸν διδασκάλον τῆς Λατινικῆς γλώσσης (χάριν κρείττονος μορφώσεως τῶν ἑαυτῶν τέκνων) ἓνα Ἠπειρώτην μαθητὴν τοῦ Ψαλίδας, τὸν ἔπειτα εὐκλεῶς ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ διδάξαντα Χριστόφορον Φιλητᾶν, δὲν ἀπηξίωσε καὶ προβεβηκὼς τὴν ἡλικίαν (ὁ κοινὸς τῆς πόλεως διδασκαλὸς Ἀδαμὸς Τσαπέκος) νὰ συμπαθητεύῃ καὶ συσπουδάζῃ μετὰ τῶν νέων μαθητῶν του (ὧν εἰς καὶ ὁ γράφων) παρὰ τῷ εἰρημένῳ Ἠπειρώτῃ.»

Οἱ θέλοντες λοιπὸν κρείττονα παιδείαν ἐζητοῦν μαθητὴν τοῦ Ψαλίδας· καὶ οἱ θέλοντες νὰ διδάξωσιν ἢ νὰ διδασχῶσι τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν ἐζητοῦν ἀντίγραφα τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων τοῦ Ψαλίδας. Ὁ μακαρίτης Χρηστίδης ἔλεγεν εἰς ἐμὲ τὸν ἴδιον ἀπὸ μνήμης παραγράφους ὁλοκλήρους ἐκ τῆς Μεταφυσικῆς

τοῦ Ψαλίδας, διότι αὐτὴν νέος εἶχε διδαχθῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Πόσον δὲ λόγιος ἦτο ὁ ἀνὴρ ἀρκούντως νομίζω ὅτι καταδεικνύουσι τοῦτο τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ Χόλλανδ, ὅστις προσωπικῶς ἐγνώρισε τὸν Ψαλίδαν·

«Πάντων (τῶν ἐν Ἰωαννίνοις λογίων) ἀναντιρῶτως ἐπρώτευσεν ὁ προεξηρημένος Ψαλίδας. Ὁ θαυμαστός οὗτος ἀνὴρ ἐκέκτητο ὅσων πολυμάθειαν καὶ εὐφυΐαν, τοσαύτην εὐφράδειαν καὶ δεινότητα περὶ τὸ λέγειν· ἐλάλει ἀπταίστως τὴν λατινικὴν, τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν, τὴν γαλλικὴν, τὴν ἰταλικὴν, τὴν γερμανικὴν καὶ τὴν ῥωσικὴν· ἦτο ἱκανὸς ν' ἀγορεύσῃ μετὰ νεανικῆς ζωηρότητος περὶ παντὸς θέματος, ἰδίως δὲ περὶ τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς εὐκλείας τῆς πατρίδος τοῦ Ἑλλάδος. . . Ὁ Ψαλίδας ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλαχοῦ ἐσπουδάσε θετικὰς καὶ ἀκριβεῖς ἐπιστήμας· φύσει ὁμῶς ἀποκλίνει εἰς μελέτας φιλοσοφικὰς.»

Ἄλλ' ἄλλοι περιηγηταί, ὁ Ἑμερσων, ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν ἐν Κερκύρᾳ, ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν ἐμπάθειαν καὶ φθόνον κατὰ τῆς ὑπολήψεως τοῦ Κοραΐ! Εὐτυχῶς τῆς παρανοήσεως ταύτης τὴν διαφώτισιν εὐρίσκουμεν ἐν προγενεστέρα τοῦ Ψαλίδας ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἰωάννην Ζαμπέλιον, ἐρωτήσαντα αὐτὸν τὰς ἐξῆς ἐρωτήσεις·

«Τὰ συγγράμματα τοῦ Κοραΐ . . . ἔσπειραν τὴν φιλεπιστημοσύνην, ἢ ὄχι;

Μήτε τὸν κλεινὸν καὶ ἀξιεπαινον Κοραῖν νὰ κατηγορήσῃ σκοπὸν ἔχω, μήτε πάλιν, διότι τὸ γένος χρεωστεῖ εἰς αὐτὸν μέγα τι, πρέπει εἰς ἐμὲ διὰ τοῦτο νὰ κρύψω τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι οἱ Ἰωαννῖται καὶ πρὸ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κοραΐ εἶχον τὴν φιλομάθειαν καὶ φιλεπιστημοσύνην τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἐκπαλαὶ καθίδρυσις τῶν σχολείων, εὐκλεῶς προστατευομένων τὴν σήμερον ἀπὸ τοὺς Καπλάνας καὶ Ζωσιμάδας, διὰ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Κοραΐς κάμνει ὅ,τι εἰς τὴν Ἑλλάδα νομίζει ὠφέλιμον. Τὸ μαρτυροῦν οἱ σοφοὶ ἄνδρες, τοὺς ὁποίους ἐξέθρεψαν κατὰ διαφόρους καιροὺς, Μελέτιον τὸν μέγαν εἰς ἀρετὴν καὶ μάθησιν, Σουγδουρῆν καὶ ἄλλους, καὶ ταῦτα ἐν ᾧ ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς εἰς βαθὺν ἐκοιμήτο ὑπνον. Ἐγὼ λοιπὸν ἀπάντησιν εἰς τὸ πρῶτόν σου ζήτημα, ὅτι οἱ Ἰωαννῖται καὶ πρὸ τοῦ Κοραΐ ἔπνεον τὸ φιλεπιστήμον, ὡς ἐμφυτον δὴ τοῦτο εἰς τῶν Γραικῶν τὸ ἔθνος, καὶ τὴν πολλὴν περισσότερον· καὶ ἂν ἦναι ἑλλειψίς, εἶναι τῶν καιρῶν, καὶ ὄχι τῆς πόλεως· ἐδιώρθωσαν ὅσα ἦσαν διορθωτὰ καὶ δὲν περιμένουν, εἰ μὴ καιρὸν εὐκαιρον ἵνα διορθώσουν καὶ τὰ ἄλλα.

Ποία ἢ παράδοσις τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας; κ.τ.λ.

Εἰς περισσοτέραν κατάληψιν τῶν τοιούτων

λάβετε τὴν ὑπομονὴν νὰ ἀκούσῃς τὴν διαίρεσιν τῶν μαθημάτων. Ὅλοι οἱ μαθηταὶ τῶν παρὰ τὴν φιλοσοφίαν ἄλλων ἀκροαμάτων διακρίνονται εἰς τρεῖς τάξεις· ἡ πρώτη καὶ ἐσχάτη ὑπὸ τὸν ἑσχατον διδάσκαλον, λαμβάνουσα τὰ στοιχεῖα τῆς προγονικῆς ἡμῶν γλώσσης, ἰσοχρόνως, χωρὶς νὰ γίνηται διακοπὴ τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, ἀσκούνται εἰς τὴν ἀριθμητικὴν καὶ κατήχησιν δις τῆς ἐβδομάδος· ἀφοῦ ἀσκηθῶν ἀρκετὰ εἰς τὸ τεχνολογικὸν μέρος, μεταβαίνουν ὑπὸ τὸν δεύτερον διδάσκαλον καὶ συσταίνουν τὴν δευτέραν ἢ μεσαίαν τάξιν· ἐνταῦθα λοιπὸν γυμναζόμενοι τὸ ὀρθογραφικὸν καὶ συντακτικὸν μέρος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ σπουδάζοντες τὴν γλῶσσαν στερεώτερα, παραβάλλοντες τὴν μὲ τὴν ἡμετέραν, καὶ ἐφαρμόζοντες εἰς τὸ ἠθικὸν τὸ καθημερινὸν μάθημα, φυλάττοντες καὶ ἐνταῦθα τὴν τάξιν, τὴν ὁποίαν διαλαμβάνουν οἱ λόγοι Ἑρμαῖ. Περὶ τοῦ Λυκείου καὶ πρὶν ἀκομῇ εὐγουν οἱ λόγοι Ἑρμαῖ. ἰσοχρόνως σπουδάζουν καὶ τὸ γενικὸν τῆς ἱστορίας, ἀκούουσι καὶ τὴν σημερινὴν γεωγραφίαν, ὅσας ἡμέρας δὲν παραδίδονται ἱστορίαν, καὶ μετὰ ταῦτα μεταβαίνουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν, εἰς τὰ ὁποῖα ὅλα οἱ διδάσκαλοι βοηθοῦνται ἀπὸ τοὺς Λατίνους καὶ Γερμανοὺς φιλόλογους· ἀφ' οὗ οἱ μαθηταὶ λάβουν ἀρκετὴν εἰς ταῦτα ἐπίδοσιν, ἀφ' οὗ ἀσκηθῶν εἰς τὴν ἀττικὴν σύνταξιν, μεταβαίνουν τότε εἰς τὰς ἄλλας διαλέκτους, συσταίνουν τὴν τρίτην καὶ ὑστερινὴν τάξιν τῆς φιλολογίας, μεταβαίνουν ἐντεῦθεν εἰς τὴν ποίησιν, εἰς τὴν ῥητορικὴν, (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξάγεται καὶ τὸ περὶ ἐπιστολικῶν τύπων), ἡ ὁποία εἶναι ἡ σφραγὶς τῆς φιλολογίας μας.

Ἐὰν γυμνάζεται ἡ παρούσα φωνὴ τῆς Ἑλλάδος; κ.τ.λ.

Ὡς πρὸς τὸ τρίτον τοῦτό σου ζήτημα, ἐπιθυμοῦσα, φίλε, νὰ ἐνθυμηθῇς τὸν παλαιὸν μας Ἡράκλειτον, ὅστις ἔλεγεν, ὅτι δις εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν δὲν πλέει τινὰς· ἀλλ' ἂν ὁ ποταμὸς ἀκαταπαύστως εἰς πᾶσαν στιγμὴν μεταβαλλόμενος δὲν μένει ὁ αὐτός, ἡ γλῶσσα ἄρα δὲν εἶναι ποταμὸς καθ' ἐκάστην μεταβαλλόμενος; Ἐὰν λοιπὸν ἀκολουθοῦσαμεν τὸν Ἡράκλειτον, μήτε ποταμὸν ἔπρεπε νὰ ὀνομάσωμεν τὸν αὐτὸν, μήτε γλῶσσαν τὴν αὐτὴν εἰς τόσον μακρὺν περιόδου χρόνον· ἀλλ' ὁμῶς μήτε ποταμὸς χάνει διὰ τοῦτο τὴν ταυτότητα, μήτε ἡ γλῶσσα γίνεταί ἐτέρα, ἕως οὗ ὁ μὲν δὲν γαθῇ παντελῶς, ἡ δὲ δὲν παραμορφωθῇ εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ γνωρίζεται. Ἐν τοσούτῳ ὁμῶς ἐγὼ θέλω νομίζει τὴν νέαν ἑλληνικὴν τὴν αὐτὴν μὲ τὴν ἑλληνικὴν παλαιάν, ἀλλὰ τί θὲ νὰ εἰπῇ, βαθμυδὸν πλησιάζουσαν, αὐτὸ δὲν τὸ νοῶ· ἂν πλησιάζῃ δὲν εἶναι ἡ αὐτὴ κατὰ πάντα, καὶ ἂν ἦναι, πῶς πλησιάζει; Τοῦτο ἦτον συλλογι-

σμός των ἀπερασπένων μακαρονιστών και των πρὸ ἡμῶν: ἀλλ' ἂν ἡ παροιμία λέγῃ «δεύτεροι φροντίζεις σφώτεραι», σφώτεροι βέβαια θέλει εἶναι καὶ ἡμεῖς οἱ μετὰ τοὺς πρώτους ἐπιγε- νόμενοι, ἐὰν διορθώσωμεν τὴν γλῶσσαν, καθὼς ἀπαιτεῖ ὁ λόγος. Ἀποβλέπει ὁ λόγος μου εἰς τὴν ἀραίρεσιν τῆς ὀρθογραφίας, ἀναγκαίας εἰς τὴν παλαιὰν καὶ περιττῆς εἰς τὴν νέαν τῶν Γραικῶν γλῶσσαν, καὶ πολλῶν ἀκόμη γραμμά- των, ἀχρήστων εἰς ἡμᾶς. Ὁ γενναῖος ἀθλητὴς εὐχαριστεῖται γυμνὸς νὰ προβῇ εἰς τὸ στάδιον, καὶ καταφρονεῖ ὅλα τὰ εὐτελεῖ ἐπικοσμήματα, τὰ ὅποια ἤθελαν κάμει ἀχρήστους τὰς δυνά- μεις του, καὶ διότι ἐφευρέθησαν διὰ νὰ κρύ- ψουν καμμίαν ἀσχημίαν, διὰ τοῦτο εἰς τὰ ἀ- σχήματα, καὶ ὅχι εἰς τὰ καλὰ χρειάζονται. Τὸ φυσικὸν τῆς γλώσσης μας κάλλος δὲν στέργει νὰ προσέρχηται κατασχηματισμὸν ἀπὸ στολι- σμούς ἀνοικτίους, οἵτινες ἀμορφίαν φέρουν ἀντὶ εὐπρεπείας. Ἕλληνες ἦσαν οἱ Ἕλληνες καὶ πρὸ τῆς εὐρέσεως τοῦ η καὶ τοῦ ω. Ἕλληνες θέλουν εἶναι πάλιν, ὅχι ἂν τὰ φυλάττουν, χωρὶς νὰ χρειάζονται, ἀλλ' ἂν τὰ ἀπορρίψουν ὡς πε- ριττά.

Ἴσως ἐπειράχθης ἀπὸ τὴν περὶ γλώσσης ταύ- την μου γνώμην· ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἠμποροῦσα νὰ ἐλευθερώσω τὴν συνείδησίν μου ἀπὸ μέγα βάρους, ἐὰν ἐκρυπτα τὴν ἀλήθειαν· εἶμαι ἔτοιμος εἰς ὑ- περάσπισίν της ἐπὶ παντός δικαστηρίου.

1812, Φεβρουαρίου 13,

Ἰωάννιννα.

Ἐρρῶσο

Α. ΨΑΛΙΔΑΣ.

Ἀς ἐρευνήσωμεν ἥδη αὐτὸν καὶ ἀπλῶς ὡς ἄνθρωπον.

Κατὰ τὴν ἐν Κερκύρα διαμονὴν τοῦ Ψαλίδας εἶχε συστηθῇ ὑπὸ τοῦ Λόρδου Γουίλφρδου ἡ Ἰο- νίος Ἀκαδημία. Δύω ἐκ τῶν μαθητῶν του, ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος καὶ Χριστόφορος Φι- λητᾶς εἶχον συμπεριληφθῇ ἐν τοῖς Καθηγηταῖς. ὁ δὲ Ψαλίδας, καίτοι ἀναγορευθεὶς ἐν αὐτῇ διδά- κτωρ τῆς φιλοσοφίας, δὲν ἔλαβε θέσιν τινὰ· πολλοὶ τῶν τότε λογίων ἠπόρουν διὰ τὸ γινό- μενον, πάντες δὲ ἀπέδιδον τοῦτο εἰς τοὺς μα-θηγητῆς ἐν τῇ Ἰονίᾳ Ἀκαδημίᾳ μέχρι τοῦ 1827, διερχόμενος διὰ Τερχέστης καὶ ἐρωτώ-μενος ὑπὸ τοῦ τότε διευθύνοντος τὴν ἐκεῖ ἑλλη-νικὴν σχολὴν Ἰγνατίου Σκαλιόρα, πολυπραγμο-νούντος εἰς τοῦτο, ἀπεκρίθη· «Ἦ ἀληθὴς καὶ βεβαία παιδεία πάντοτε ἐφθονήθη... ἡ ἀρετὴ εἶναι βαθιὰ ριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν του. «Σω-κρατίζει... τὸν ἄνδρα τὸν ἐγνώρισα καὶ παν-τελῶς δὲν ἀπατώμαι, τὰ χαρακτηριστικά του εἶναι τὰ ἐξῆς· παιδεία βεβαία, ἀρετὴ ἀπροσω-πόλητος, καὶ ἀπλότης ἀληθεστάτη.»

Ἰδού δὲ τί καὶ ὁ ἴδιος μᾶς ἀφῆκεν ἐν μορφῇ διαλόγου περὶ τοῦ ζητήματος τῆς καθηγεσίας, ἐν ᾧ γίνεται ἐκδηλώτερος ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ.

«Ἀρχισεν ἐδῶ ἡ Ἀκαδημία, καὶ τὸν πρῶτον χρόνον δὲν μοῦ εἰπώθη τίποτε· τὸν δευτέρου χρόνον μοῦ δίδει τὴν εἰδήσιν διὰ τοῦ κυρίου Λουσινιανού ἐξ ἀπορρήτων του νὰ ἐτοιμάσω τὰ φορέματα τὰ ἀκαδημαϊκά, καὶ νὰ πηγαίνω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν νὰ μὲ κάμῃ διδάκτορα τῆς φι-λοσοφίας. Ἐξόδευσα τριάντα τάλλατρα εἰς τὰ φορέματα, ἐπῆγα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, μὲ ἐκῆ-ρυξε διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας,¹ καὶ κανένα τόπον δὲν μοῦ ἔδωκε· διατί; δὲν ἤξεύρω... Ἰσως χρειάζονταν νὰ κολακεύσω κανέναν διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχω; ἀλλ' αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμα νέος καὶ τώρα γέροντας δὲν μοῦ πρέπει· εἶναι ποτα-πότης εἰς ἐμένα νὰ κολακεύσω ἕναν ἀπὸ τοὺς διδασκάλους διὰ νὰ μεσιτεύσῃ εἰς τὸν Κόμητα, ὁ ὅποιος μ' ἐγνώρισε, καὶ μ' ἐκῆρυξε διὰ διδά-σκαλον τῆς Ἰονίας Ἀκαδημίας.» Σ. Δ. ΚΡΙΝΟΣ.

Ἡ «Κλειὼ» ἐδημοσίευσε περίεργον διατριβὴν περὶ τοῦ διαβόητου δεσπότη τῆς Ἠπείρου Ἀλῆ πασᾶ, με-θερμηνευθεῖσαν ἐκ τῆς πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν ἐκδοθείσης «Περιηγήσεως» τοῦ ἀγγλοῦ ἱατροῦ Χύλλανδ, ὅστις ἐ-πὶ τινὰ χρόνον διατρίψας ἐν Ἰωαννίνοις κατὰ τὰς ἀρ-χὰς τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος, ἤλθεν εἰς οἰκειοτάτας σχέ-σεις πρὸς τὸν φοβερόν Τεπελενιώτην. Ἐκ τῆς διατρι-βῆς ταύτης ἀπεσπάσθησαν τὰ ἐπόμενα· Σ. τ. Δ.

Ο ΑΛΗ ΠΑΣΑΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἐν Ἰωαννίνοις, αἱ γυναῖκες, αἱ συνήθως κο-σμοῦσαι ἐαυτὰς πλεῖστον τῶν λοιπῶν Ἑλλη-νίδων, ὁμοιάζουν πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα κατὰ τὸν πέπλον, τὴν ζώνην καὶ τὴν θεραπείαν τῆς κόμης, διαφέρουσι δὲ κατὰ τὴν ἐσθῆτα. Χά-ριν πολλὴν εἰς τὸ πρόσωπόν των ἐπιχέει ἡ κό-μη, ἐὰν τε πλέκωσιν, ἐὰν τε βοστρυχιζώσιν, ἐὰν τε ἔχωσιν αὐτὴν ἀναιμένην· καὶ τὴν βά-πτουσι δὲ πολλάκις ἐπιπάσσουσαι λεπτὴν κόκινον φυτοῦ ἐξ Ἀφρικῆς, δι' οὗ προσλαμβάνει χρῶμα ξύλου mahogany. Τὸ ἔθιμον τοῦτο τηρεῖται ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας ἕως τοῦ γάμου· ἀκολούθως τὸ χρῶμα γίνεται μελάντερον τοῦ κόρακος καὶ προσεγγεῖ σφοδρότερον τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ τῶν παρεμπλεκόμενων εἰς τὴν κόμην μαργαριτῶν καὶ χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν καταγμά-των καὶ νομισμάτων. Ὁ πλήρης κόσμος τῶν Ἑλ-ληνίδων εἶναι ἔτι μᾶλλον ἄχαρις καὶ παρὰ φύσιν· ὡς ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις οὕτω καὶ νῦν αἱ Ἑλληνίδες ποιοῦνται πολλὴν χρῆσιν τοῦ ψι-μυθίου. Βάπτουσι λοιπὸν καὶ πυκνοῦσι τὰς ὀ-φρῦς φροντίζουσαι κατὰ τὸν Ἀνακρέοντα εἶνα μὴ διακόπτωσι μηδὲ μίσγωσι τὸ μεσόφρυον· μελαίνουσι περιπλέον τὰ βλέφαρα καὶ τρίβουσι διὰ φύκους τοὺς ὀφθαλμούς ἕως οὗ ἀποβῶσιν ὑπέ-ρυθοι. Τοιούτων κοσμημάτων κατὰχρησις με-γίστη γίνεται ἐν τοῖς γάμοις καὶ ταῖς θρησκευ-τικαῖς τελεταῖς.

1. Τὸ ἀπονεμηθὲν εἰς τὸν Ψαλίδαν Ἀκαδημαϊκὸν πτυχίον εἶναι τὸ μόνον, ὅπερ ἐξεδόθη, ὄντος ἄρχοντος τοῦ Λόρδου Γουίλφρδου· ἐξεδόθη δὲ τὴν 15 Ἰουνίου 1806 καὶ σώζεται παρ' ἐμοί.

Προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ βεζύρου Ἀλῆ πασᾶ νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ ὡς ἱατρός ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἄ-σμενος ἐπελαβόμην τῆς εὐκαιρίας νὰ σπουδάσω ἀκριβέστερον τὸν χαρακτήρα του. Ὅτε πρῶτον παρέστη ἐνώπιόν μου εἰπέ μοι· «Ἐπιθυμῶντας πρὸ πολλοῦ νὰ συμβουλευθῶ ἀγγλῷ ἱατρῷ, χαίρω ὅτι ἀπεφάσισας νὰ διατρίψῃς χρόνον τινὰ παρ' ἡμῖν. Μὴ φοβῇθῃς τὴν παρουσίαν τοῦ διερμη-νέως μου Κολοβού· λάλησον παρησίᾳ καὶ ἀ-νυποστόλως, διότι αὐτὸς εἶναι παλαιὸς καὶ ὁ πιστότατος τῶν θεραπόντων μου, ἐπίσταται ὅδε εἰ περ τις ἄλλος τὰ κατὰ τὸν πρότερον βίον μου.» Διηγῆθαι μοι ἔπειτα μετὰ θαυμαστῆς ἀ-κριβορρημοσύνης τὴν ἱστορίαν τῶν σωματικῶν παθημάτων του, ἐξ ὧν τὰ μὲν ἦσαν ἀπόρροια προλήψεων ἢ ἐξηγμένης φαντασίας, τὰ δὲ ἐμαρ-τύρουν κρίσιν ὑγιαίνουσιν καὶ ἰσχυράν. Ἡ ἀσθένειά του δὲν ἦτο ἐπικίνδυνος· προήρχετο ἐκ τῆς προβαίνουσας ἡλικίας καὶ τῶν προτέρων ταλαι-πωριῶν, ἀπῆτει δὲ μέτρα προφυλακτικά. Ἀφ' οὗ ἐτελείωσε τὴν διήγησιν καὶ ἀπεκρίνατο πρὸς διαφόρους ἄλλας ἐρωτήσεις μου, τῷ εἶπα ὅτι τὴν ἐπαύριον θὰ ἐκόμεζον αὐτῷ ἔγγραφον τὴν διάγνωσίν μου. Τῇ ἐσπέρᾳ συνδιελέχθη ὥραν ἰ-κανὴν τῷ ἱατρῷ Κ. Μεταξᾶ· ὑπὸ τούτου δὲ ἀ-κολουθούμενος τῇ ὑστεραίᾳ ἐπεσκέφθη τὸν βε-ζύρην καὶ πάλιν ἤκουσα παρ' αὐτοῦ φόβους μή-πως ἀποθάνῃ ὑπὸ ὑδρωπος, ὡς ὁ πατήρ του· ἀφ' οὗ διεσκέδασα τοὺς φόβους του προσήνεγκα αὐ-τῷ ἰταλιστὴ συντεταγμένην τὴν διάγνωσίν μου, ἣν παραχρῆμα διέταξε νὰ τῷ μεθερμηνεύσωσιν εἰς τὴν καθωμιλημένην ἑλληνικὴν· τελευτᾶτον ἐκφράσας βαθεῖαν τὴν εὐγνωμοσύνην του ὑπέ-σχετό μοι ὅτι αὐθυμερὸν θὰ ἐξετέλει τὰς συμ-βουλὰς μου. Τὸν βεζύρην ἐξηκολούθησα ἐπισκε-πόμενος ὅτε μὲν ὡς ἱατρός, ὅτε δὲ ὡς ξένος· πολλάκις παρεκάλεσέ με νὰ μείνω παρ' αὐτῷ ὡς ἱατρός ἐφ' οἷώδηποτε ὄρω αὐτὸς ἐγὼ ἤθελον προτείνει· ἀκούσας δὲ ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἰκέτευσέ με νὰ παραμείνω τοῦλάχιστον ὀκτε-κάμηνον· ἐγὼ ὅμως καὶ πάλιν ἠρνήθην ἀνακοι-νώσας αὐτῷ εἰλικρινῶς, ὅποια ἐν τῇ πατρίδι μου ἐπεδίωκον σχέδια. Ἐπὶ δύο ὅλους μῆνας προσε-πάθει ὁ γραμματεὺς του νὰ μεταπείσῃ με· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βεζύρης διὰ φιλοφρονεστάτων φρά-σεων, ἃς εἶχε πάντοτε προχείρους ὁτις ἤθελε νὰ ἐπιτύχῃ σκοποῦ τινος, εἶπέ μοι ὅτι οὔτε χρημάτων, οὔτε τιμῶν, οὔτε ἄλλου τινὸς θὰ ἐ-φείδετο ὅπως καταστήσῃ μοι εὐάρεστον τὴν δια-τριβὴν ἐν Ἰωαννίνοις. Ἡ τελευταία μου ἀρνήσις τὸν ἐλύπησεν οὐχὶ μικρὸν, ἐκπληκτος δὲ ἀνεφώ-νησεν· «ὑπέρμετρον, τῇ ἀληθείᾳ, πρέπει νὰ ἔχῃς ἐν Ἀγγλίᾳ περιουσίαν, ἀφ' οὗ ἀποτόμως περι-φρονεῖς τὰς προτάσεις μου»· παρηγορήθη ὅμως μαθὼν ὅτι θὰ τὸν ἐπισκεπτόμην ἐπιστρέφων ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων χωρίων τῆς Ἑλλάδος.

Σκοπὸν εἶχον κυρίως νὰ ἐπιστρέψω ἐξ Ἰωαν-

νίνων εἰς Λευκάδα, ὅπως ἐκεῖθεν μεταβῶ ἀμέ-σως εἰς Πελοπόννησον, διότι ἐν Λευκάδι εἶχον καταλίπει τὰ πλεῖστα τῶν κιβωτίων μου. Ὁ βεζύρης παρεκάλεσέ με νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν ἐν Λα-ρίσῃ τῆς Θεσσαλίας διατρίβοντα καὶ ὑπὸ δια-φόρων χρονίων νοσημάτων ταλαιπωρούμενον υἱὸν αὐτοῦ Βελῆ πασᾶν, προθυμηθεὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κιβώτιά μου ἐκ Λευκάδος δι' ἡμεροδρόμου καὶ νὰ τὰ ἀποστείλῃ οὐ μόνον εἰς Λάρισαν ἀλ-λά καὶ ἔπειτα εἰς Ἀθήνας. Ἡ χαρὰ του ὑπῆρξεν ἀνέκφραστος ὅτι ἐγένετο δεκτὴ ἡ παρακλήσις του. Κατὰ τὰς τελευταίας συνεντεύξεις μου τὸ ὕψος τοῦ Ἀλῆ κατέστη οἰκειότατον· ἐνταῦθα πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι οὐδέποτε τὸν εὔρον ἐν τῷ αὐτῷ κοιτῶνι κατὰ δύο ἄλλεπαλλήλους ἡ-μέρας· καλῶς δὲ ἐνθυμούμαι ὅτι ἐλάλησα πρὸς αὐτὸν ἐν ὁκτὼ διαφόροις κοιτῶσιν, ὧν ἕκαστος ἐφάνη μοι κομψότερος καὶ μεγαλοπρεπέστερος τοῦ προηγούμενου. Ἐνθυμασίαν ἐφόρει σχεδὸν πάντοτε τὴν αὐτὴν· ἀπαξ μόνον τὸν εἶδον φο-ροῦντα τυρβάνιον ἀντὶ τοῦ συνήθους κυανοῦ σκού-φου. Ἀπαξ μόνον τὸν εἶδον ἀνιστάμενον ἐκ τοῦ διβανίου του, ὅτε ἠθέλησε νὰ μοι περιγράψῃ καὶ ἀποδείξῃ τὴν ἐλάττωσιν τῶν σωματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων· ὥσανεὶ δὲ θέλων νὰ δείξῃ ὅτι οὐχὶ παντελῶς εἶχον ἐκλείπει αἱ δυνάμεις του, περιε-πάτησεν ἄνω καὶ κάτω στερεῶ τῷ ποδὶ καὶ τῷ ὀντω βραδύως. Πάντοτε ὑπε-ε-στό με ἀξιοπρεπῶς καὶ ἀβροφρόνως καὶ ἐλάει ὡς φίλος καὶ ἀδελφός· ἤλλασεν ὅμως τὸ ὕψος ὁσάκις εἰ-σῆρχετο εἰς τὴν αἴθουσαν ἄλλος. Ὡς ξένος εἶχον ἄδειαν νὰ καθώμαι πλησίον του ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ διβανίου· ἄλλως δὲ, οὐδ' αὐτὸς ὁ υἱὸς του Μουχ-τάρ πασᾶς ἐτόλμα νὰ καθίσῃ ἐνώπιον τοῦ πα-τρός, ἐὰν μὴ ἐλάμβανε παρ' αὐτοῦ ρητὴν ἄδειαν. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν εἶδον παρὰ τῷ βεζύρῃ δύο ἐγ-γόνους του, τὸν πεντακαιδεκάτη υἱὸν τοῦ Μουχ-τάρ καὶ τὸν δεκαέτη υἱὸν τοῦ Βελῆ, μεθ' ὧν ἐγάλα καὶ ἔπαιζεν ὁ Ἀλῆς, ὡς τὸ πάλαι ὁ Ἀ-γρησίλαος. Τὸν υἱὸν τοῦ Μουχτάρ εἶδον ἐρχόμε-νον ἐφ' ἵππου εἰς τὸ σεράγιον μετὰ τηλικαύτης ἀξιοπρεπείας καὶ ὑπερφανίας, ὥστε παραύτιχα ἐνόησα ὅτι οὐχὶ μάτην ἐπαυδαίετο ἐν τῇ σχολῇ τῆς ὀθωμανικῆς δεσποτείας. Ὁ βεζύρης ἡγάπα κατ' ἐξοχὴν νὰ λαλῇ περὶ τῶν πολιτικῶν· ὁ-σάκις ἤκουε τὸ πρῶτον περὶ πραγμάτων γνω-στῶν παρ' ἡμῖν καὶ τετοιμημένων, ἐποιεῖτο ἐρεῦ-νας καὶ παρατηρήσεις δευδερκεστάτας. Πρώτῃσέ με περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἰδίως τοῦ Λονδίνου, περὶ πληθὺς καὶ τῆς μεθόδου τῆς ναυπηγήσεως τῶν μεγαλειτέρων πολεμικῶν τῆς Ἀγγλίας πλοίων, περὶ τῆς αἰτίας καὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀμερικανικοῦ πολέμου κλ. Πολ-λάκις ἐξέφρασε λύπην ὅτι δὲν εἶχε λάβει εὐκαι-ρίαν νὰ ἀποδημήσῃ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν· ἠλπίζεν ὅμως ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ τούτου θὰ ἀπέλαυνεν ὁ νεώ-τατος τῶν υἱῶν του Σαλῆ βέης. Γενόμενος λό-

γουν περί μακροβιότητος τῶν Ἀμερικανῶν, ἡρώ-
τησέ με ἂν ἤλθθουν ὅτι ἦσαν μακρόβιοι ἐξ ἴ-
σου οἱ Ἰνδοὶ καὶ οἱ Σῖναι καὶ διὰ τίνων μέσων
παρετείνετο ἡ ζωή. Ἐγὼ ἐπήγαγον αὐτῷ πλεῖ-
στα μακροβιότητος παραδείγματα ἐκ τῆς πα-
τρίδος μου, ἐπωφελήθη δὲ τὴν εὐκαιρίαν νὰ τῷ
συστήσω θερμῶς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ἱα-
τρικῶν συμβουλῶν μου καὶ νὰ τὸν βεβαιώσω ὅτι
ἡ λεγομένη ἀλγυμία οὔτε μέσον τι πρὸς παρά-
τασιν τοῦ βίου ἐμνηνύσαστο, οὔτε εὖρε τὸν λί-
θον τῶν σοφῶν. Ἐμβρόντητος ἔμεινεν ὁ Ἀλῆ πα-
σᾶς ἀκούσας ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχε μέθοδος τοῦ
παράγειν μέταλλα πολύτιμα· σφόδρα δὲ ἀμφι-
βάλλω ἂν κατῴρωσα νὰ τῷ καταστρέψω τὴν
πίστιν τοῦ εἰς τὸ παντοδύναμον τῆς ἀλγυμίας·
τοῦλάχιστον παρετήρησα ὅτι ἡγανάκτησε μαθὼν
ὅτι μικροῦ ἢ οὐδενὸς λόγου ἄξια ἦσαν διάφορα
μέταλλα ἅτινα αὐτὸς ὑπελάμβανε βαρύτιμα. Ὁ
Ἀλῆς ἐτήρει πλεῖστα ἐργαλεῖα φυσικῆς, τηλε-
σκόπια, μικροσκοπία κλ., ἅτινα τῷ κατέταξα
μεθοδικώτερον διότι ἦσαν ἐρριμμένα ἀτάκτως
τῇδε καὶ κειῖσε. Εἰς τὴν κτήσιν ὀπλων τοσοῦτον
ἐνασμενίζει, ὥστε ἐν ἐκάστη αἰθούσῃ καὶ κοιτῶνι
ὑπάρχουσιν ἀνηρτημένα τὰ κάλλιστα τῶν του-
φεκίων, τῶν πιστολίων καὶ τῶν ξιφῶν. Ἦκουσα
ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ θέλων
νὰ δοκιμάσῃ τὴν καλὴν ποιότητα τοῦ ξίφους
αὐτοῦ ἀπέκοπτεν ἰδίᾳ χειρὶ τὰς κεφαλὰς τῶν
καταδίκων. Ἐρευνήσας ὅμως ἀκριβέστερον ἐπεί-
σθην ὅτι ὁ λόγος ἦτο ψευδής. Μιᾶ τῶν ἡμερῶν
τῷ ἀνεκοίνωσα τὴν ἐφεύρεσιν τουφεκίων, ἅτινα
ἐγεμίζοντο ἐφ' ἅπαξ καὶ ἐξεπυρσοκρότουν τρια-
κοντάκις· δὲν ἤσυχασε δὲ ἕως οὗ μετὰ τρεῖς
μῆνας ἡγόρασε δώδεκα. Ἐρρέθη ὅτι ὁ Ἀλῆ πα-
σᾶς ἡγνόει τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφήν· ἀλλ'
ἐγὼ αὐτὸς τὸν εἶδον πολλάκις ἀναγινώσκοντα·
οἱ ἱατροὶ τοῦ πάλιν ἐβεβαίωσάν με ὅτι ἔγραφεν,
ἀλλὰ σπανιώτατα.

Πολτάκις παρευρέθην καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀ-
λῆς ἐχορήγει ἀκρόασιν εἰς τοὺς ὑπηκόους του·
ἐκαστος τῶν ἱκετευόντων εἰσέρχεται μόνος, φι-
λεῖ τὸ κράσπεδον τοῦ βεζυρικοῦ φορέματος καὶ
ἐπειτα ἐκτίθησι τὴν παράκλησιν ἢ τὸ πα-
ράπονόν του· ὁ βεζύρης ἀκροᾶται μετὰ προσο-
χῆς· ζητεῖ νὰ ἀνακαλύψῃ ὅλην τὴν ἀλήθειαν,
ταχέως δὲ ἐκφέρει ἀπόφασιν ἀνέκλητον. Ἡ
ταχύτης εἶναι ἀναγκαία, διότι αὐτὸς μόνος ὑ-
πάρχει ἀπάντων ἀνεξαίρετως ὁ δικαστής, κρί-
νων οὐχὶ κατὰ νόμους γραπτούς ἢ ἀγράφους,
ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκ παντὸς τρόπου ἀνευρεθεῖσαν
ἀλήθειαν. Οἰκοθεν νοεῖται ὅτι χιλιάδες ἱκετῶν
καθ' ἐκάστην περιμένουσιν ἐν τῇ αὐλῇ του καὶ
ὅτι τὸ ἐνιαῖον τοῦτο τοῦ συστήματος καθιστᾷ
αὐτὸν φοβερώτατον εἰς τε τοὺς Ἀλθανοὺς καὶ
εἰς αὐτὴν τὴν Πύλιν. Οὔτε ἐν τῇ ἐσωτερικῇ δια-
χειρίσει οὔτε ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τὰς
ξένους δυνάμεις δέχεται ἀποκλειστικῶς μόνην

τὴν συμβουλὴν τῶν ὑπουργῶν ἢ τῶν ἀνωτέρων
ὑπαλλήλων του· πᾶσα θέλησις καὶ πᾶσα ἐνέρ-
γεια ἀπορρεῖ ἐξ αὐτοῦ. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι,
καθ' ἅπερ ἐξ ἀκοῆς καὶ ἐξ αὐτοψίας ἔμαθον, ὁ
ἐλάχιστος τῶν ὑπηκόων του πέποιθεν ἐκ τῶν
προτέρων, ὅτι, ἀναφερόμενος πρὸς τὸν βεζύρην,
θὰ τύχῃ τῶν δικαίων εὐκολώτερον καὶ ταχύ-
τερον ἢ ἂν προσέπιπτεν εἰς τοὺς πόδας τῶν ὑ-
πουργῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων. Ἐν ὅλῳ
τῷ κράτει τοῦ βεζύρου οὐδεὶς ἄλλος ὑπάρχει γι-
νώσκων τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα, τὰς τοποθεσίας, τὰ
ἀφανῆ καταφύγια καὶ μυρίας ἄλλας περιστάσεις
ἀκριβέστερον τοῦ Ἀλῆ, ὅστις φαίνεται διὰ τοῦτο
ὁ ἀρμοδιώτατος τῶν δικαστῶν. Ἐν ὅλῳ τῷ
κράτει τοῦ οὐδεὶς ὑπάρχει ἄνθρωπος πρεσβύτερος
οὗ τινος δὲν γινώσκει ἢ δὲν ἐνθυμεῖται τὸ πρό-
σωπον καὶ τὸ ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιμέλεια,
μεθ' ἧς ἐγκύπτει εἰς τὰς ὑποθέσεις, εἶναι ἀπί-
στευτος. Ἀδιακόπως ἐργάζεται ἀπὸ τῆς 6 πρωῒ-
νῆς ὥρας ἕως τῆς μεσημβρίας, ὁπότε ἀριστᾷ
καὶ ἀναπαύεται ὀλίγον, πάλιν δὲ ἐργάζεται ἄ-
χρι τῆς 8 ἐσπερινῆς, ὁπότε δειπνεῖ. Ἀλλὰ καὶ
τὴν 9 ὥραν τὸν εὖρον πλειστάκις συνδιασκεπτό-
μενον μετὰ τῶν ὑπουργῶν του καὶ λεπτομερῶς
ἐξακριβῶντα τὰς δαπάνας τῶν ταχυδρομείων
του. Καὶ εἰς τὸ χαρέμιον δὲ μεταβαίνων μετέρ-
χεται τὸ ἔργον τοῦ δικαστοῦ, λύων τὰς διαφο-
ράς τῶν 300 παλλακῶν του διὰ μόνου τοῦ κύ-
ρου, δι' ἐνὸς ἀγρίου βλέμματος καὶ τῆς βρον-
τώδους φωνῆς του.

Ἐν τῷ δαίπνῳ ὁ βεζύρης φαίνεται πᾶν ἄλλο
ἢ γαστρίμαργος· δὲν εἶναι ὅμως τοσοῦτον πι-
στός μουσουλμάνος ὥστε καὶ νὰ μὴ οἰνοποτῇ.
Κατὰ τὸ θωμανικὸν ἔθιμον ἀριστᾷ καὶ δειπνεῖ
μόνος· κατὰ τὸ ἀριστον παρατίθενται αὐτῷ
12-16 εἰδῆ φαγητῶν· τὸ ἀρνίον ἐκ τῶν πο-
λυαριθμῶν ποιμνίων του οὔτε θέρους ἐλλείπει,
οὔτε χειμῶνος. Συχνάκις δέχεται προσκλήσεις
ἐπισήμων θωμανῶν ἢ Ἑλλήνων καὶ ἔρχεται
εἰς τὴν οἰκίαν των ἵνα συναριστήσῃ ἢ συνδει-
πνήσῃ. Μιᾶ ἐσπέρα ἤμην καὶ ἐγὼ προσκεκλη-
μένος μετὰ 60 ἄλλων· ὁ βεζύρης ἦλθε μετὰ
τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν αὐλικῶν του· ἐδείπνησε
μόνος· ἀπέναντι δὲ αὐτοῦ ἐκάθισαν οἱ συνδαι-
τυμόνες· μόνος ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἡ τούτου
σύζυγος ἡξιώθησαν τῆς τιμῆς νὰ παρακαθίσω-
σιν ἐν τῇ αὐτῇ τραπέζῃ. Ἐν τοιαύταις περι-
πτώσεσι δὲν ἐλλείπει θωμανικὴ ἢ ἀλβανικὴ
ὀργανικὴ μουσικὴ, ἐθνικὰ ἄσματα καὶ διάφο-
ροι χοροὶ νέων ἀλβανῶν καὶ ἀλβανίδων. Ἐκ
τῶν 300 τοῦ βεζύρου παλλακῶν αἱ μὲν εἶναι
ἐλληνίδες, αἱ δὲ ἀλβανίδες, ἢ θωμανίδες ἢ
κιρκάσαι. Τεκμήριον ἐξιδιασμένης εὐνοίας τοῦ
σατράπου ὑπολαμβάνεται ὁπότεν ἐκ τοῦ χαρε-
μίου του προσφέρῃ γυναῖκα μίαν τῶν παλλακῶν
του πρὸς ὑπάλληλον ὃν βούλεται διαφερόντως
νὰ τιμῇ. Ἐπὶ τοιαύτῃ τιμῇ παρ' ὀλίγον ἐξίστατο

τῶν φρενῶν ὑπὸ χαρᾶς εἰς φίλος μου, ὁ δὲ θω-
μανὸς γραμματεὺς τοῦ Ἀλῆ, λαβὼν δῶρον πε-
ρικαλλεστάτην Κιρκασσίαν· δύο ἄλλοι ἀλβανοὶ
τοῦναντίον ἐσπευσαν αὐτοὶ πρὸ τῆς ὥρας νὰ
νυμφευθῶσιν, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶσι νὰ λάβωσι
τοιούτον δῶρον, διότι θὰ κατεστρέφοντο ἀρνού-
μενοι τὴν ἀποδοχὴν του.

Ἡ θρησκευτικὴ τοῦ βεζύρου ἀνοχὴ χορηγεῖ
εἰς τοὺς ἄλλους ὑπηκόους του τὰ αὐτὰ πολιτικά
δικαιώματα καὶ προνόμια οἷα χαίρουσιν οἱ θω-
μανοὶ· οὐδεὶς λοιπὸν τούτων μεινενεκτεῖ τοῦ
ἐτέρου ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐποψίν. Ἐκ τῶν τριῶν
γραμματέων του εἰς εἶναι Ἕλληνας, ἕτερος θωμα-
νός, ὁ τρίτος Ἰσραηλίτης. Χάριν ἑλλήνων ἀγροτῶν,
οἰκούντων ἐν διαφόροις ἀλβανικαῖς ἐπαρχίαις,
ἀνήγειρεν ἰδίους ἀναλώμασι ναοὺς ὁρθοδόξους.
Εἶναι ὅμως καὶ δεισιδαίμων· ἀποδέχεται ἡμέ-
ρας ἀποφράδας, πιστεύει εἰς γοητείας, ἐπωδὰς
καὶ εἰς τοὺς ἁγίους ἅμα καὶ γελωτοποιοὺς Δερ-
βίσας. Ἐκ τῶν φαύλων ιδιοτήτων τοῦ Ἀλῆ δύο
ὁμολογοῦνται αἱ κυριώτεραι, ἡ δευτέρα φύσις
παρ' αὐτῷ ἀποβάσκα ὑπόκρισις καὶ ἡ φιλεκδικία,
ἡ παραφέρουσα αὐτὸν εἰς σκληρότητας ἀνηκού-
στους. Ἐντριβέστατος φαίνεται ἰδίως περὶ τὰς
πολιτικὰς ραδιουργίας, ἔχων κατασκόπους ἀ-
πανταχοῦ τοῦ θωμανικοῦ κράτους. Ὁ ζήλος,
μεθ' οὗ τὸν ὑπηρετοῦσι, δικαιοὶ πληρέστατα
τὴν ἐκλογὴν του· ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν αὐ-
τοῖς ταῖς συμβουλίαις τοῦ Σουλτάνου, οὐδὲν οὐ-
δέποτε συζητεῖται ἢ ἀποφασίζεται ὅπερ νὰ μὴ
γίνῃ γνωστὸν τῷ βεζύρῃ ἐντὸς ὀκταήμερου. Φό-
βον καὶ τρόμον ἐμπνέει κατ' ἐξοχὴν ἡ προσποίη-
σις αὐτοῦ· πολλάκις ἐπιδείκνυται φιλοφροσύ-
νην, ἥτις εὐλόγως ἐρμηνεύεται ὡς ἀπαίσιος οἰω-
νός, διότι ὑπ' αὐτὴν λανθάνει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον μνησικακία καὶ φιλεκδικία. Τὰ θύματα
του τυγχάνουσιν ἀβροφρονεστάτης δεξιώσεως,
ἀπολύονται μετὰ μεγάλων καὶ ἐπιζήλων τιμῶν,
πέντε δὲ λεπτὰ ὕστερον ἀποκόπτονται τὴν κε-
φαλὴν. Τοιαῦται δὲ ἀνθρωποκτονίαι ὅτε μὲν εἶ-
ναι αὐθαίρετος τιμωρία πραγματικῶν ἐγκλη-
μάτων, ὅτε δὲ ἀποτέλεσμα μίσους καὶ πάθους
προσωπικοῦ, ὅπερ δὲν κορέννυται πρότερον ἐὰν
μὴ καταστραφῶσιν ἅπαντες οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ
ἐπιστήθιοι φίλοι τοῦ ὑπόπτου ἢ τοῦ ἐνόχου.
Πρὸ τινων ἐτῶν Ἀλβανός τις εἶχε φονεῦσαι ἕνα
τῶν ἐξαδέλφων τοῦ Ἀλῆ· ὁ ἔνοχος οὗτος ἐτε-
λεύτησε βραδὺν διὰ πυρὸς θάνατον· τὰ τέκνα
του ἐστραγγαλίσθησαν· ὁ ἀδελφός του, εἰκοσιν
ἔτη ὕστερον, ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαγγε-
λιῶν τοῦ βεζύρου καὶ κατελθὼν εἰς Ἰωάννιναν,
κατεμελίσθη πρὸ τοῦ σεραγίου, τὰ δὲ μέλη
του διεσπάρησαν εἰς τὰς ὁδοὺς. Διηγούνται
πρὸς τούτοις ὅτι ἡ σύζυγος τοῦ Μουχτάρ πα-
σᾶ, ὑπὸ ζηλοτυπίας ἀκαθέκτου οἰστρηλατου-
μένη, ἔπεισε τὸν πενθερόν της νὰ πνίξῃ εἰς
τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων ἐκκαίδεκα παλ-

λακὰς ἐκ τοῦ χαρεμίου τοῦ συζύγου της.
Εἰλικρινῇ πίστιν καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν βεζύ-
ρην διατρέφουσι μόνον οἱ ἀλβανοὶ στρατιῶταί
του, οὓς μεταχειρίζεται οὐχὶ ὡς ἀνδράποδα,
ἀλλ' ὡς συναγωνιστὰς, λαλῶν πρὸς αὐτοὺς μετὰ
πολλῆς οἰκειότητος καὶ ποιούμενος αὐτοῖς ἐκ
διαλειμμάτων δωρεάς. Ἀλβανοὶ τὸ γένος, πα-
τρόθεν καὶ μητρόθεν φίλοι τῆς ἐν Τεπελενίῳ οἰ-
κογενείας του εἶναι οἱ ἀνώτατοι ἀξιωματικοὶ
καὶ οἱ αὐλικοὶ ὑπάλληλοι, ὃν προῖσταται ὁ Ἀ-
θανάσιος Βάγιας, ἀδελφός τοῦ ἱατροῦ του, κοι-
νωνός τῆς προτέρας δυστυχίας καὶ τῆς νῦν εὐ-
τυχίας τοῦ βεζύρου, ἀνὴρ ἀπτόητος καὶ τοῦ θα-
νάτου καταφρονῶν, κοιμώμενος δὲ ἐνοπλος πρὸ
τῆς αἰθούσης τοῦ φίλου του.

ΛΟΥΚΗΣ ΛΑΡΑΣ

Αὐτοβιογραφία γέροντος. Χίου.

Συνήχεια καὶ τέλος. ἰδίᾳ σελ. 129.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'

Δὲν ἐβραδύνωμεν νὰ ὀρίσωμεν μετὰ τοῦ Παν-
τελῆ τὸ δρομολόγιόν μας καὶ ν' ἀρχίσωμεν τὴν
ὁδοιπορίαν μας. Διευθυνόμενοι πρὸς βορρᾶν με-
τεβαίνομεν ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον, ἡ δὲ πώλη-
σις τοῦ χαβιαρίου ἔδαινε κατ' εὐχὴν, καὶ ἡῶσα-
νον βαθμυδὸν τὰ περιεχόμενα τοῦ σακκουλίου
μου.

Ὅτε ἐπὶ τέλους ἀνέβημεν εἰς τὰ περικλειόντα
τὸν Κάμπον ὑψώματα καὶ εἶδον μακρόθεν τὴν
πόλιν, εἰς δὲ τὰς ὑπωρείας τῶν ἀντικρῶ βουνῶν
ἐπροσπάθισα ν' ἀνιχνεύσω τὸ σημεῖον ὅπου ἔ-
κειτο ὁ Πύργος μας, ἥσθάνθη τὴν καρδίαν μου
συστελλομένην ἐντὸς τοῦ στήθους καὶ τὰ γόνατά
μου τρέμοντα. Ἐκάθισα ἐπὶ τῶν βράχων καὶ
ἐβλεπον τὴν χλοερὰν ὑπὸ τοὺς πόδας μου ἐκ-
τάσιν ὑπὸ τοῦ πρωῒνου ἡλίου φωτιζομένην, ἀ-
ναμέσον δὲ τῶν δένδρων διέκρινα τὰς ποικιλ-
λούσας τὴν πεδιάδα κατοικίας, ἀπὸ τὰς ἐστίας
τῶν ὁπῶν καπνὸς δὲν ἀνῆρχετο. Δεξιόθεν,
εἰς ἡμισείας περίπου ὥρας ἀπόστασιν, ἔκειτο ἡ
μόνη τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ. Δὲν ἐφαίνετο ἐκ τοῦ
σημεῖου ὅπου ἤμειθα, ἀλλ' οὔτε ἠθέλησα νὰ ἐ-
πισκεφθῶ τὰ ἐρείπιά της. Δὲν ἐπέζητουν νέας
ἐπὶ τῆς Χίου συγκινήσεις, ἐπεθύμουν μόνον νὰ
ἐκτελέσω τὸν σκοπὸν μου καὶ νὰ φύγω ὅσον τά-
χιον. Δὲν ἤθελον νὰ βλέπω τὴν καταστροφὴν τῆς
πατρίδος μου, οὔτε Τούρκους νὰ βλέπω ἤθελον.

Ὁ Παντελῆς ἐκάθητο πλησίον μου πρῶγων
τὸ λιπὸν πρόγευμά του, ὁ δὲ ὄνος του παρέκει
κατεγίνετο εἰς εὖρεσιν τροφῆς μεταξὺ τῶν ὀλί-
γων ἐπὶ τῆς πετρώδους κορυφῆς θάμνων. Ἡ ὁ-
ρεξίς τῶν δύο συντρόφων μου ἡνοῖξε καὶ τὴν
ιδιὴν μου, ὁ δὲ ἄρτος καὶ αἱ ἐλαῖαι τοῦ Παν-
τελῆ καὶ ἡ ἔμφυτος φαιδρότης τῆς ἀπλοῦκῆς ψυ-
χῆς του ἐστερέωσαν τὸ ἐπὶ στιγμὴν κλονισθὲν
φρόνημά μου. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ συνοδίᾳ μας ἐ-
τέθη ἐκ νέου εἰς κίνησιν.

Τὸ χωρίον Νεοχώρι, ὅπου καταβάντες τὸ βουνὸν ἐσταθμεύσαμεν, περιέσσωζαν ἔτι καὶ αὐτό, καθὼς τὸ Θολὸν Ποτάμι, σημεῖα ἀφθονα μαρτυροῦντα ὅτι διέβησαν οἱ Τούρκοι ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ἦσαν πλείότεραι σχετικῶς ἐν αὐτῷ αἱ ἐπισκευασθεῖσαι οἰκίαι, ἡ δ' ἐρήμωσις ἐφαίνετο ἐκ πρώτης ὄψεως ὀλιγωτέρα. Τὸ καφενεῖον ὅπου ἐκαθήσαμεν πρὸς ἀναψυχὴν, ἦτο πλήρες ἀνθρώπων. Οὔτε Ἀγᾶς ὑπῆρχεν εἰς τὸ χωρίον, οὔτε φρουρά, ὥστε οἱ χωρικοὶ ἔζων κᾶπως ἀνετώτερον, προσπαθοῦντες ἐν τῇ ἡσυχίᾳ τῆς σήμερον νὰ λησμονήσωσι τὰ βάσανα τῆς χθὲς καὶ τοὺς ἐνδεχομένους τῆς αὔριον κινδύνους.

Ἡ πρόθεσίς μου ἦτο νὰ διατρίψωμεν δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας εἰς Νεοχώρι, ὅπως ἐκεῖ ὠριμάσω τὰ σχέδιά μου, ἀλλ' ἔμαθον εἰς τὸ καφενεῖον εἰδῆσιν ἥτις ἡλλαξε τὴν ἀπόφασίν μου. Ἐμαθον ἀπὸ τῶν χωρικῶν τὰς ὁμιλίαις, ὅτι μοῖρα τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἔφθασεν εἰς Τσεσμεν καὶ ὅτι ἐπεριμένοντο ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἄλλα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πλοῖα, ὅπως ὅλα συνηνωμένα ἐκπλεύσωσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ὡστε ἔπρεπε νὰ ἐπισπεύσω τὴν ἀναχώρησίν μου. Οἱ Τούρκοι ἦσαν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὅποιοι καὶ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, ἀλλοίμονον δὲ εἰς τ' ἀόπλα πλοῖα, ἅτινα ἐπιπτον εἰς χεῖρας τῶν, καὶ εἰς τοὺς δυστυχεῖς ἐπιβάτας τῶν! Δι' αὐτῶν ἐπληρόνοντο αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Κανάρη, ταῦτα ἦσαν τ' ἀπατηλὰ τρόπαια διὰ τῶν ὀπείων ἐκάλυπτον οἱ Τούρκοι ναυάρχοι τὴν καταισχύνειν τῶν. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶχον τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν ν' ἀποτελέσω τοιοῦτου τροπαίου μέρος, οὔτε νὰ προμηθεύσω τὸ πτωμά μου ὡς στολισμὸν εἰς τὰς κεραίας Τουρκικῆς ναυαρχίδος, καὶ ἤθελον διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἐπιστρέψω εἰς Τήνον, προλαμβάνων τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου τὴν ἀναχώρησιν.

Ἐκραξα τὸν Παντελῆν καὶ ἐξήλθομεν τοῦ καφενεῖου. Ὁ ὄνος δεμένος ἔξωθεν αὐτοῦ ἐπερίμενε φέρων εἰς τὴν ράχιν του τὸ βαρέλιόν μας.

— Παντελῆ, μείνε σὺ ἐδῶ νὰ πωλήσης χαβιάρι καὶ περίμενέ με. Ἐγὼ θὰ φύγω.

— Ποῦ πηγαίνεις;

— Πηγαίνω νὰ ἰδῶ τὸν Πύργον μας. Αὔριον τὴν αὐγὴν ἐπιστρέφω.

Ἐπροσπάθησεν ὁ Παντελῆς νὰ μὲ μεταπείσῃ, ἠθέλησε νὰ μὲ συνοδεύσῃ, μοὶ ἐνθύμησε τὴν εἰς Θολὸν Ποτάμι φυλάκισίν μου, ἀλλὰ δὲν ἤκουον. Ἐσυμφωνήσαμεν ποῦ ἐντὸς τοῦ χωρίου θὰ τὸν εὔρω τὴν ἐπαύριον, ἠγόρασα ἀξίνην διὰ νὰ φαίνωμαι ὡς ἐργάτης πηγαίνων δι' ἡμερομίσθιον, καὶ τὸν ἀπεχαιρέτισα. Ἦτο ἀνήσυχος καὶ πλήρης φόβων ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐγὼ ἠσθάνομην τὴν καρδίαν μου ἐλαφράν. Εἶχον προαίσθημα ὅτι θὰ ἐπιτύχω.

Ἐβάδιζον πρὸς τὴν ἔξοδον τοῦ χωρίου μὲ τὴν ἀξίνην ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὅτε εἰς τὸ κατώφλιον θύ-

ρας ἀνοικτῆς εἶδον ἰστάμενον ἄνθρωπον ἐνδεδμενὸν κατὰ τὸ ἡμισυ εὐρωπαϊστὶ καὶ καπνίζοντα. Τὸν ἀνεγνώρισα μακρόθεν! Ἦτο ὁ Ζενάκης, ὁ γέρον τοῦ πατρός μου φίλος. Αἱ τρίχες του ἦσαν λευκότεραι ἢ πρὸ δύο ἐτῶν, τὸ δὲ πρόσωπόν του ὑπὲρ ποτε κατηφές. Ἡ παρουσία του εἰς Νεοχώρι μ' ἐξέπληξε κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἐνθυμήθην ἀμέσως ὅτι εἶχε κτήματα ἐκεῖ. Διέβην ἐνώπιόν του καὶ ἐπροχώρησα χωρὶς νὰ μὲ ἀναγνώρισῃ. Ποῦ νὰ γνωρίσῃ ὑπὸ τὴν χωρικὴν ἐνδυμασίαν μου τοῦ φίλου του τὸν υἱόν! Ἐνῶ διέβαινον ἔμπροσθέν του ἐδίστασα, νὰ γνωρισθῶ ἢ ὄχι; Καλλίτερον ὄχι, καὶ ἐπροχώρησα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα βήματα μετενόησα. Μοῦ ἤλθε διὰ μιᾶς εἰς τὴν μνήμην ὁλόκληρος ἡ περίοδος τῆς ἐν Χίῳ διαβιώσεώς μας, καὶ ἡ ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν περιμενομένη ἐπίσκεψίς του, ἐνθυμήθην τὸν πατέρα μου, καὶ ἠθέλησα νὰ ὀλίψω τὴν χεῖρα τοῦ γέροντος καὶ νὰ τῷ εἶπω ὅτι ὁ φίλος του ἀπέθανε. Ἐπέστρεψα πρὸς αὐτὸν καὶ ἐστάθην ἐνώπιόν του. Διέκοψε τὸ κάπνισμα ἐκεῖνος καὶ μὲ ἠτένισεν ἀπορῶν.

— Ἐχω νὰ σοῦ εἰπῶ δύο λόγια μυστικά, αὐθέντα μου.

— Ἐλα μέσα, παιδί μου. Τί θέλεις;

Καὶ εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς αὐλῆς. Τὸν ἠκολούθησα καὶ ἐκλίσσα ὀπισθὲν μου τὴν θύραν.

— Δὲν μὲ γνωρίζεις;

— Ὅχι. Ποῖος εἶσαι;

Τῷ εἶπον τὸ ὄνομά μου. Ὑψωσεν ἑκπληκτὸς τὰς χεῖρας, μὲ παρετήρησεν ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ἀσκαρδαμυκτὶ καὶ ἀρπάσας με τῆς χειρὸς μ' ἐφίλησε καὶ μ' ἔσυρεν εἰς τὸ δωμάτιόν του. Δὲν ἐπερίμενον ὅτι ἡ καρδιά τοῦ ψυχροῦ ἐκεῖνου γέροντος περιέκλειεν ὅσιν εὐαίσθησίαν τότε μοὶ ἐπέδειξε. Μὲ ἠρώτησε τί ἐγίναμεν, πῶς ἐσώθημεν, καὶ διηγῆθην τὰ καθεκαστα τῆς φυγῆς καὶ τοῦ πλάνητος βίου μας, τοῦ πατρός μου τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐν Τήνῳ διαμονὴν τῆς χήρας μητρός καὶ τῶν ἀδελφῶν μου. Μὲ ἠρώτησε διὰ τί ἐπανῆλθον, καὶ τῷ ἐξεμυστηρεύθην τὸν σκοπόν μου. Ἠπόρησε πῶς ἐτόλμησα νὰ ἀψηφίσω τοὺς κινδύνους τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ μὲ παρεκίνησε νὰ παραιτηθῶ αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπιστρέψω ὅθεν ἦλθον, ἀνύψωσε δὲ τοὺς ὤμους μειδιῶν, ὅτε ἀπεκρίθην ὅτι ἡ ἀπόφασίς μου εἶναι σταθερά καὶ δὲν δύναμαι νὰ μεταβάλω γνώμην. Ἠγέρθην καὶ τὸν ἀπεχαιρέτισα. Μοὶ ἔδωκε τὴν εὐχὴν του, μὲ ἡσπᾶσθαι καὶ μὲ ὠδήγησεν εἰς τὴν θύραν. Πρὶν τὴν ἀνοίξῃ ἔθεσε τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ὤμου μου καὶ ἠθέλησεν ἐκ νέου νὰ μὲ προτρέψῃ νὰ λησμονήσω τὸν ταφέντα θησαυρόν καὶ νὰ φύγω ἐκ Χίου. Ἀλλ' ἡ δυσκολία ἦτο νὰ φθάσω ἔως ἐκεῖ ὅπου εὐρισκόμην ἤδη. Πῶς ν' ἀναχωρήσω χωρὶς οὔτε κἂν νὰ ἰδῶ τὸν Πύργον μας;

— Τὸ ἔβαλες εἰς τὸν νοῦν σου καὶ ἐτελείωσεν, εἶπεν ὁ γέρον. Δυσανασχέτων. Εἶσαι υἱὸς

τοῦ πατρός σου. Δὲν ἤκουε λόγον κ' ἐκεῖνος. Πήγαινε! Ἄν σκαλώσης πούποτε μὲ Τούρκους, ἐπρόσθεσε μετὰ φωνῆς ἡπιωτέρας, μὴνυσέ με. Ὡς πρόξενος κᾶτι δύναμαι, καὶ ἴσως σοῦ χρησιμεύσω. Ὁ Θεὸς μαζὶ σοῦ!

Καὶ μοῦ ἤνοιξε τὴν θύραν. Ὁ ἥλιος ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν του, ἦτο δὲ δύο σχεδὸν ὥρῶν ἢ μέχρι τοῦ Πύργου μας ἀπόστασις. Ἐσπευσά τὸ βῆμα, διότι ἤθελον νὰ φθάσω ἐκεῖ πρὶν νυκτώσῃ. Πολικὸς ἀστὴρ ἦτο δι' ἐμὲ ὁ γνωστὸς λοφίσκος καὶ τὰ δένδρα τὰ κρύπτοντα τὴν θέαν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ παρεκκλησίου μας. Ἐβάδιζον ταχέως μὲ τὴν ἀξίνην ἐπὶ τοῦ αὐχένος, ὁ δὲ νοῦς μου ἐδόουλεν. Ἐσκεπτόμην πρὸ πάντων περὶ τοῦ μέλλοντος. Εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι θ' ἀνῆλθον τοὺς δύο σάκκους, καὶ ἐσυλλογιζόμην πῶς θ' ἀπώλῃσω τὰ χρυσὰ καὶ ἀργυρὰ σκεῦη, σχεδιάζων πῶς διὰ τοῦ προϋπόντος αὐτῶν θ' ἀμεταβῶ μετὰ τῆς οἰκογενείας μου εἰς Ἰταλίαν, εἰς Ἀγγλίαν ἴσως, καὶ ὅποιον εἶδος ἐμπορίου ἐκεῖ θ' ἀδιοργανίσω, ἡ δὲ φαντασία μου ἐπλαττεν εἰκόνας μελλούσης ἐπιτυχίας. Καθ' ὅσον ὁμῶς ἐπλησίαζον καὶ ἐξηπλοῦντο ἐπὶ τῆς ἐξοχῆς αἱ σκιαὶ τῆς ἐσπέρας ἤρχισεν νὰ μὲ καταλαμβάνῃ μυστηριώδης τι αἰσθημα ἀνησυχίας. Διὰ τί νὰ ἔλθω μόνος; Διὰ τί νὰ μὴ ἀφήσω τὸν Παντελῆν νὰ μὲ συνοδεύσῃ; Εἶχον θεωρήσει ἀσφαλέστερον νὰ μὴ τὸν προσλάβω, φοβηθεὶς μὴ προκαλέσω ὑποψίας ἂν ἐφαινόμην ἐκεῖ μὲ τὸν σύντροφόν μου καὶ τὸν ὄνον του. Μόνος ἠδυνάμην εὐκολώτερον νὰ κρυφθῶ, νὰ κατασκοπεύσω καὶ νὰ εἰσχωρήσω ἐντὸς τοῦ κήπου, τοὺς δὲ σάκκους εἶχον κατὰ νοῦν νὰ τοὺς κρύψω εἰς τὸ δάσος πλησίον τοῦ παρεκκλησίου, καὶ νὰ ἔλθω τὴν ἐπιούσαν μὲ τὸν Παντελῆν νὰ τοὺς παραλάβωμεν. Ἀλλ' ἤδη μετενόουν καὶ νυγμόμην νὰ εἶχον τὸν Παντελῆν πλησίον μου. Ἡ γενναϊότης μου ἐκλονίζετο καθ' ὅσον ἠγγίξε τῆς ἐκτελέσεως ἡ ὥρα. Ἀλλ' ἦτο ἀργὰ πλέον. Ἡμην παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ κήπου μας καὶ ἔβλεπον ἤδη ἐκ τοῦ δρόμου τὸ ἀνώγειον τῆς οἰκίας μας. Ἰδοὺ τοῦ μικροῦ μου δωματίου τὸ παράθυρον, ἰδοὺ τὰ δύο τοῦ κοιτῶνος τῶν γονέων μου, ἰδοὺ... ἀλλὰ διὰ τί ἔχουν καφάσια τὰ λοιπὰ παράθυρα; Μὴ ἔχω λάθος; Ὅχι... Κατοικεῖται ἡ οἰκία μας, κατοικεῖται ὑπὸ Τούρκων! Ἐγὼ δὲ εἰς τοὺς δρόμους βλέπω ὡς ξένος τοὺς τοίχους τῆς καὶ κατασκοπεύω ὡς κλέπτης τὰ παράθυρά της!

Ἠθέλησα νὰ ἰδῶ καλλίτερον, νὰ κορέσω τοὺς ὀφθαλμούς μου μὲ τῆς ἀποξενώσεώς μου τὸ θλιβερόν θέαμα, καὶ περὶ τῆς τῆς ἀπέναντι τοῦ περιβόλου μας φραγῆν ἀνέβην εἰς τὸν ἀμπελώνα, τὸν ὅποιον ὁ δρόμος ἐχώριζεν ἀπὸ τοῦ κήπου μας. Τὸ ἔδαφος ἦτο ἀνωφερές, ὥστε ἔβλεπον ἐκεῖθεν ὁλόκληρον τὴν περιοχὴν μας. Ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ περὶ αὐτὴν δὲν ἐφαίνετο

ψυχὴ, ἀλλ' εἰς τὸν κήπον γέρον κηπουρὸς ἐσκαπτε μετὰ κόπον τὸ γῶμα. Ἀνεγνώρισα τὴν μορφήν του. Ἦτο ὁ ἰδικὸς μας κηπουρὸς, ὁ γέρον Γιάννης, τοῦ ὁποίου τὴν θυγατέρα εὗρον ὑπηρετοῦσαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μαυρογένη ἐν Τήνῳ. Μετὰ πόσης χαρᾶς τὸν ἀνεγνώρισα! Οὐδ' ἦτο ἄμοιρος ἐγωῖσμός ἢ εὐχαρίστησίς μου, διότι ἀπέκτων οὕτω βοηθὸν ἀσφαλῆ εἰς τὸ ἐπιχειρήμα μου, ἔφερον δὲ εἰς τὴν γέροντα, εὐπρόσδεκτον τῆς συνδρομῆς του πληρωμὴν, τὴν χαροποιὰν εἰδῆσιν ὅτι ἡ θυγάτηρ του ἔζη. Ἀλλὰ πῶς νὰ συνεννοηθῶ μετ' αὐτοῦ; Δὲν ἐτόλμων οὔτε νὰ τὸν κράζω, οὔτε νὰ εἰσέλθω ἐντὸς τοῦ κήπου. Ἀς περιμείνω μέχρις οὗ νυκτώσῃ, καὶ τότε κρυφίως εἰσχωρῶν μέχρι τῆς καλύβης τοῦ τὸν εὕρισκω, ἀναγνώριζομαι καὶ ἐπικαλοῦμαι τὴν σύμπραξίν του. Ἀλλ' ἔως τότε; Ὁ ἥλιος εἶχε κρυφθῇ ὀπισθεν τοῦ βουνοῦ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ διαυγούς οὐρανοῦ ἀντενακλᾶτο ἀφθονον τὸ φῶς τῆς δείλης. Ἦτο φαεινὰ θερινὴ ἐσπέρα καὶ ἡσύχαζεν ἡ γῆ, ὑπὸ δὲ τὰ δένδρα ἐφαίνοντο τὰ πάντα τοσοῦτον εὐτυχῆ εἰς τὴν πεδιάδα! Δὲν συμπάσχει μεθ' ἡμῶν ἡ φύσις, ἡ δὲ γαλήνη τῆς ἐπαυξάνει τῆς ἀνησύχου καρδίας τὸ βάρος.

Κατέβην ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος εἰς τὸν δρόμον καὶ διηυθύνθην πρὸς τὸ παρεκκλησίον, μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν γῆν κεκλιμένην, ὥστε προσπαθῶν ν' ἀνεύρω ἐπὶ τοῦ γώματος τὰ ἴχνη ἐκεῖνων μεθ' ὧν τοσάκις ἐπορεύθην ἐκεῖ. Ἡμην εἰσέτι μακρὰν τοῦ περικυκλοῦντος τὸν ναῖσκον ἄλσους, ὅτε εἶδον προβαίνουσας ἐκ τῶν δένδρων μορφὰς γυναικείας καὶ παιδιὰ τρέχοντα περὶ αὐτάς. Κατέβαινον πρὸς ἐμὲ ἐνῶ ἐγὼ ἀνέβαινον, δὲν ἤμην δὲ πλέον ἐν καιρῷ νὰ ὀπισθοχωρήσω, ὅταν ἀνεκάλυψα ὅτι ἦσαν Τούρκισσαι. Τὰς συνώδευεν Ἀραψὺ εὐνοῦχος, τὸ ποδῆρες τοῦ ὁποίου φόρεμα δὲν ἐξεχωρίζετο μακρόθεν ἀπὸ τὰ τῶν γυναικῶν. Παρεμέρισα καὶ διέβη τὸ γαρέμιον, τὰ δὲ παιδιὰ ἠκολούθουν παίζοντα. Ἐν μόνον ἐξ αὐτῶν, τὸ τελευταῖον, κοράσιον δωδεκαετὸς περίπου, δὲν ἔπαιξε μετὰ τῶν λοιπῶν ἀλλ' ἐπεριπάτει ἡσύχως φέρον ἄνθη εἰς τὴν μίαν χεῖρα, ἡ δ' ἄλλη ἐκρέματο εἰς τὸ πλευρόν του βαρεῖα. Ἐνῶ διέβαινον ἐνώπιόν μου ἐστάθη καὶ μὲ παρετήρησεν. Ἐξηκολούθησα ἐγὼ τὸν δρόμον μου. Ἀφ' ἧς ἀκούω ὀπισθὲν μου φωνὴν γλυκεῖαν ψιθυρίζουσαν τὸ ὄνομά μου. — Λουκῆ! Πρὶν ἢ προφθάσω νὰ σκεφθῶ ὅτι ἂν στραφῶ προδίδομαι καὶ ἂν φανερωθῶ κινδυνεύω, ἐστράφη. Ἐστράφη καὶ εἶδον τὸ κοράσιον ἰστάμενον ὀλίγα βήματα μακρὰν μου. Τὰ ἄλλα παιδιὰ εἶχον προχωρήσει. Ἄμα μὲ εἶδε στρεφόμενον ἐγονάτισεν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Τὴν ἐγνώρισα! ἠθέλησα νὰ κράζω: Δέσποινα! ἀλλ' ἔθεσε τὸ δάκτυλον εἰς τὰ χεῖλη καὶ ἐψιθύρισε βλέπουσά με: — Γλύτωσέ με Λουκῆ! Καὶ σκύψασα ἐπροσποιήθη ὅτι συλλέγει

άνθη, διότι ήκούσθη ή βραγχώδης φωνή του ευνούχου επιστρέφοντος διά νά περιμαζεύσῃ τὸ ποίμνιόν του. Ἠγέρθη ή Δέσποινα και ἔτρεξε πρὸς τὰ ἄλλα παιδιά. Ἐγὼ δὲ κρυπτόμενος ὀπισθεν τῶν δένδρων ήκολούθησα μακρόθεν τὴν συνοδίαν, μέχρις οὗ εἶδον τὸν Αἰθίοπα ἀνοίγοντα τὴν θύραν τοῦ κήπου μας και τὰς γυναῖκας μετὰ τῶν παιδίων εἰσερχομένας ἐντὸς αὐτοῦ. Τελευταία εἰσῆλθεν ή Δέσποινα. Πρὶν διαβῆ τὴν θύραν ἐστράφη. Ἠσθάνετο ὅτι ἀκολουθῶ τὰ ἔγνη της. Εἰσῆλθε μετ' αὐτὴν ὁ φύλαξ τοῦ χαρεμίου και ή θύρα ἐκλείσθη.

Ἐκάθησα ὑπὸ τὰ δένδρα με τὴν κεφαλὴν ἐντὸς τῶν χειρῶν, προσπαθῶν νά συλλέξω τὰς ἰδέας μου. Ἡ Δέσποινα εἰς χεῖρας Τούρκων, Τούρκων κατοικούντων τὸν Πύργον μας! Πῶς με ἀνεγνώρισεν ἀμέσως, ὡς νά μ' ἐπερίμενε! Ἡ ἐπίκλησίς της ἀντήχει εἰς τὰ ὠτά μου. — «Γλύτωσέ με, Λουκῆ!» Ἰδοὺ ὁ μυστηριώδης μαγνήτης ὅστις με εἴλκυεν εἰς Χίον, ἰδοὺ πρὸς τί με ὠδήγησεν ή Θεία Πρόνοια! Ὡὰ τὴν σώσω! Ἀλλὰ πῶς; Καὶ μετέβαινον ἀπὸ σχεδίου εἰς σχεδίου.

Ἐπῆλθεν ἐν τούτοις ή νύξ, ἀλλ' οὐχί τὸ σκότος εἰσέτι. Ἡ σελήνη εἶχε δύο περίπου ὥρων δρόμον μέχρις οὗ κρυφθῇ και ἐπρόβαινε βραδέως πρὸς τὴν δύσιν της, φωτίζουσα τὸν οὐρανὸν ἀνωθέν μου. Αἱ ἀκτίνες της παιζουσαι με τῶν δένδρων τὰ φύλλα ἐσχημάτιζον μυρίας φαντασιώδεις σκιὰς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὅπου ἐκαθήμην, και τὰς ἐβλεπον, και ήκουον τὰς ὑλακάς τῶν σκύλων εἰς τὰς ἀπεχούσας ἐπαύσεις, και τῶν γρύλλων περὶ ἐμὲ τὸν θόρυβον, και τοὺς ἡχηροὺς τῶν βατράχων κοασμούς. Ὁ νοῦς μου ἦτο ἀλλαχού και ήκουον χωρὶς νά προσέχω, ἀλλ' ἐνετυπῶντο εἰς τὴν μνήμην μου αἱ ἐξοχικαὶ τῆς σιωπηλῆς ἐκείνης νυκτὸς διαταράξεις, και ή ὁσμὴ τῶν ἀνθῶν, και τὰ παίγνια τῆς σελήνης ὑπὸ τῶν δένδρων τοὺς κλώνους.

Ὅταν ἔδυσε η σελήνη, τὸ δὲ σκότος ἐκάλυψε τὴν ἐξοχήν, ήγέρθη, ἐπεκαλέσθη τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, και ἐπροχώρησα πρὸς τὸν δρόμον. Ἐβάδιζον ἀνευ δισταγμῶν, διότι ἐγνώριζον τί θέλω. Ἐσκέφθη και ἀπεφάσισα. Τὸ σχέδιόν μου ἦτο προκεχαραγμένον. Ἐβάδιζον πρὸς ἐκτέλεσίν του και ὁ Θεὸς βοηθός!

Τὸ σκότος ἦτο βαθύ, ἀλλὰ τὰ πάντα μοὶ ἦσαν γνωστὰ ἐκεῖ, ὥστε ἡδυνάμην με κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμούς νά εὔρω τὸν δρόμον. Ὅταν ἐφθασα εἰς τὴν ἀκρὰν τοῦ περιβόλου ἐπῆλθον τὸν τοῖχον, ὅστις ἦτο ἐκεῖ χαμηλότερος, και εὔρεθην ἐντὸς τοῦ κήπου. Ἐστάθην ἀκίνητος παρὰ τὸν τοῖχον, προσέχων μὴ ήκούσθῃ τοῦ πηδήματός μου ὁ κρότος. Σιωπὴ περὶ ἐμὲ ἀκρά. Οὔτε σκύλου γαυγισμα, οὔτε φωνὴ ἀνθρώπου. Ὁλίγα βήματα με ἐχώριζον ἀπὸ τῆς κατοικίας τοῦ κηπουροῦ. Ἡ θύρα ἦτο κλειστή, ἀλλ' ἔστρε-

ψα τὸν μάνδαλον και εὔρεθην ἐντὸς τῆς καλύβης. Ποσάκις τὴν ἐπεσκέφθη μικρός, ποσάκις ἐνταῦθα μ' ἐκάθισεν ἐπὶ τῶν γονάτων του ὁ γέρον Γιάννης και ἐχόρτασε με τὰ ἐκλεκτότερα τοῦ κήπου προϊόντα τὴν παιδικὴν ὄρεξίν μου! Τὸ δωμάτιον ἦτο σκοτεινόν, ἀλλ' ήκουον τὴν ἡχηρὰν ἀναπνοὴν τοῦ κοιμωμένου γέροντος. Ἐπλησίασα πρὸς αὐτὸν ἀκροποδητή. Ἐφοβούμην μὴ ἐξυπνήσῃ πρὶν με ἀναγνώριση και ἤθελον νά προλάβω τὸν τρόμον του. Ἐγονάτισα πλησίον του, ἔσκυψα και ἐπρόφερον σιγὰ τὸ ὄνομά του.

— Γιάννη, Γιάννη, εἰμ' ἐγὼ, ὁ Λουκῆς. Μὴ τρομάξῃς. Ὁ Λουκῆς.

Ἐξύπνησεν ὁ γέρον, ἐκράτει τὴν ἀναπνοὴν του, ἀλλ' οὐδ' ὠμίλησεν οὐδ' ἐκινήθη. Ἐνόμιζεν ἴσως ὅτι ὄνειρεύεται. Ἐθεσα τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βραχίονός του και εἶπον ἐκ νέου τὸ ὄνομά μου. Ἀνεκάθησεν ἐπὶ τῆς στρωμνῆς του, ἀλλὰ παρήλθεν ὥρα ἱκανὴ μέχρις οὗ συνέλθῃ ἐντελῶς. Ἠθέλησε ν' ἀνάψῃ φῶς, ἀλλὰ τὸν ἐμπόδισα και ἐξηκολούθησα εἰς τὸ σκότος τὴν συνομιλίαν. Ρίγος χαρᾶς τὸν κατέλαβεν ὅτε εἶπον ὅτι ή κόρη του ζῇ, ὅτι τὴν εἶδον εἰς Τῆνον και ὅτι θὰ ἐπιστρέψωμεν ἐκεῖ ὁμοῦ. Τῷ εἶπον διὰ τί ἦλθον εἰς τὸν Πύργον και ἐζήτησα τὴν συνδρομὴν του. Ἠγέρθη ἀμέσως, ἡτοιμάσθη ἐν βίᾳ και ἤνοιξε τὴν θύραν τῆς καλύβης. Πρὶν ἐξέλθωμεν τὸν ἐκράτησα τῆς χειρός.

— Ποῖος κατοικεῖ τὸν Πύργον μας, Γιάννη;

— Τοῦ Νεσῆπ Ἀγᾶ τὸ χαρέμι.

— Τί εἶναι ὁ Νεσῆπ Ἀγᾶς;

— Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Ἀνατολιτῶν, οἱ ὅποιοι μᾶς κατέστρεψαν.

— Καὶ αὐτὸς δὲν κατοικεῖ ἐδῶ;

— Αὖριον περιμένεται.

— Ἐχει Χριστιανὰς εἰς τὸ χαρέμι του;

— Μόνον τοῦ Καλάνη τὴν κόρην.

— Ὁ Καλάνης τί ἔγινε;

— Τὸν ἐσφάζαν οἱ Τούρκοι.

Ἐνθυμήθη τὸν θρήνον τῆς Δεσποίνης ὅτε μετεβαίνομεν εἰς τὸ παρεκκλήσιον, ἀκολουθοῦντες τοὺς γονεῖς μας. — «Ὡὰ σκοτώσουν τὸν πατέρα μου! Σκοτώνουν οἱ Τούρκοι! Ὡὰ τὸν σκοτώσουν!» Τὸ προαίσθημά της δὲν ἀνεδείχθη ψευδές, ἐσφάγη ὁ πατήρ της, ὁ δὲ ἰδικός μου ἀνεπαύετο εἰς τὸν ἔρημον τάφον του εἰς Σπέτσας!

Ἐξήλθωμεν τῆς καλύβης και διηυθύνθημεν ἐν σιωπῇ πρὸς τὴν ἀκρὰν τοῦ κήπου, ὑπὸ τὴν γνωστὴν μηλέαν. Ἐδιδίκα εἰς τὸν γέροντα τὸ σημεῖον. Τὸ ἐνθυμούμην καλῶς. Ἐνόμιζον ὅτι βλέπω εἰσέτι τὸν πατέρα μου σκάπτοντα ἀντικρὺ μου, και τοὺς δύο σάκκους εἰς τὸ χεῖλος τοῦ ἀνοιγομένου λάκκου. Τοῦ κηπουροῦ ή ἀξίνη ἐκτύπησε τὸ χῶμα και ἀντήχησεν εἰς τὸν κῆπον ὁ ὑπόκωφος κρότος.

— Μὴ μᾶς ἀκούσουν, Γιάννη. Σιγὰ σιγὰ!

— Δὲν ἔχει φόβον. Καὶ ἂν μᾶς ἀκούσουν δὲν

βλάπτει. Ὡὰ νομίσουν ὅτι σκάπτω διὰ πότισμα.

Ἐξηκολούθησεν ὁ γέρον, ἤρχισα δὲ κ' ἐγὼ ἀντικρὺ του με τὴν ἀξίνην μου ν' ἀνοίγω τὸν λάκκον. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ βραχίονές μου ἀνέβαινον και κατέβαινον μία φωνὴ τρυφερὰ μοὶ ἐφαίνετο ἀντηχοῦσα εἰς τὰ ὠτά μου. — «Λουκῆ, γλύτωσέ με!» Πᾶς τῆς ἀξίνης κτύπος μοῦ ἔλεγε δι' ἐκείνης τῆς φωνῆς: «Λουκῆ, Λουκῆ!»

Αἶφνης ήκούσθη κρότος μετὰλλου πρὸς μέταλλον. Ἐπῆλθον ἐντὸς τοῦ λάκκου και ἤρχισα ν' ἀπωθῶ με τὰς χεῖρας τὸ χῶμα. Ἡ ἀξίνη τοῦ κηπουροῦ ἐσχίσε τὸν σάκκον. Τὸν ἀνύψωσα μετὰ προσοχῆς και τὸν ἀπέθεσα παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ δένδρου. Ἰπ' αὐτὸν ἦτο ὁ ἕτερος σάκκος. Τὸν ἔθεσα πλησίον τοῦ πρώτου και ἐγεμίσαμεν πάλιν με τὸ χῶμα τὸν λάκκον.

— Τώρα; ἠρώτησεν ὁ γέρον.

— Τώρα, τοὺς σάκκους εἰς τοὺς ὤμους και ἐμπρός.

— Ποῦ πηγαίνομεν;

— Εἰς Νεοχώρι.

— Ὁ δρόμος πολὺς και τὸ σκότος βαθύ.

— Τόσον τὸ καλλίτερον, Γιάννη. Δὲν θὰ μᾶς ἰδῇ κανεὶς.

— Ἀλλὰ πῶς θὰ ἔμβωμεν εἰς τὸ Νεοχώρι με τοὺς σάκκους εἰς τὸν ὦμον; Καὶ αὐτὸς εἶναι σχισμένος. Ἠμποροῦν νά πέσουν τὰ πράγματα. Στάσου νά ἰδῇς.

Καὶ ἔφυγε τρέχων ὁ Γιάννης. Μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε φέρων δύο κοφίνους ἔθεσεν εἰς ἕκαστον αὐτῶν ἀνὰ ἓνα σάκκον, τοὺς ἐκάλυψεν ἀνωθεν με λάχανα και χόρτα, ἐφορτώθημεν τοὺς κοφίνους εἰς τὴν ράχιν και ἐξεκινήσαμεν.

Ἐχάραξε μόλις, ὅτε φθάσαντες πλησίον τοῦ Νεοχωρίου ἐκαθήσαμεν ἐπὶ φράκτου παρὰ τὸν δρόμον, διὰ νά περιμεῖνωμεν μέχρις οὗ ἐξημερώσῃ. Ἠμην κατάκοπος, ἐπόνουν οἱ ὦμοι και οἱ βραχίονές μου ὑπὸ τὸ ἀσύνηδες τοῦ φορτίου μου βάρος, ἀλλὰ δὲν ἐσκεπτόμην περὶ τοῦ καμάτου. Μία σκέψις κατεκυρίευσεν τὸν νοῦν μου, μία ἐπιθυμία κατεῖχε τὴν καρδίαν μου, και ἡσθανόμην ὅτι τὰ πάντα χάριν αὐτῆς ἤμην ἱκανὸς ν' ἀψηφίσω. Ἠθελον νά λυτρώσω τὴν ὀρφανήν, ἥτις μ' ἐπεκαλέσθη.

Ὅταν ὁ ἥλιος ἀνέτειλεν, ἐφορτώθημεν τοὺς κοφίνους ἐκ νέου και ἐξηκολούθησαμεν τὸν δρόμον μας, εἰσῆλθωμεν δὲ ἀνευ δυσκολίας εἰς τὸ χωρίον και κατηυθύνθημεν πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ Ζενάκη. Δὲν ἐκρυφεν οὗτος τὴν εὐχαρίστησίν του ὅτε με εἶδεν εἰς τὴν αὐλήν του.

— Καλῶς τον, ἀνέκραξε. Τὰ ἐκαταφέραμεν λοιπὸν χωρὶς νά σκαλώσωμεν;

Καὶ ἰδὼν ὀπισθεν μου τὸν Γιάννη με ἠρώτησε τίς εἶναι. Τῷ εἶπα ὅτι εἶναι ὁ κηπουρός μας.

— Μοὶ ἐπρόσφερες τὴν συνδρομὴν σου, ἐξηκολούθησα, και ἔρχομαι νά τὴν ζητήσω.

— Τί θέλεις; Σὲ εἶδε κανεὶς; Σὲ κυνηγοῦν Τούρκοι;

— Ὁχι, ἀλλὰ κατοικοῦν τὸν Πύργον μας Τούρκοι, και εἶναι σκλάβοι ἐκεῖ Χριστιανῆς, τῆς ὁποίας ὁ πατήρ ἦτο πατρικός μου φίλος. Ἡ κόρη με εἶδε, μ' ἀνεγνώρισε, μ' ἐπεκαλέσθη, και πρέπει νά τὴν σώσωμεν.

— Πῶς θὰ τὴν σώσωμεν; Μὴ σοῦ ἐπέραςεν ἀπὸ τὸν νοῦν νά τὴν κλέψωμεν;

— Νά τὴν ἐξαγοράσωμεν, ἀπεκρίθην.

— Καὶ ποῦ τὰ χρήματα; Οἱ Τούρκοι πωλοῦν ἀκριβὰ τὸ ἀνθρώπινον κρέας, ὅταν μάλιστα εἶναι τρυφερόν.

— Δὲν ἔχω χρήματα, ἀλλ' ἔχω τοὺς σάκκους αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς μ' ἐβοήθησε νά εὔρω.

— Ἀλλ' αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν εἶναι ἰδικά σου μόνον ἀνήκουν και εἰς τὴν μητέρα και εἰς τὰς ἀδελφάς σου. Δὲν τὰ ἐκρυψεν ὁ πατήρ σου διὰ νά τὰ μεταχειρισθῇς σὺ ὅπως θέλεις.

— Τὸ ἐσκέφθη πολύ πρὶν τὸ ἀποφασίσω, ἀλλ' εἰμαι βεβαίος ὅτι δὲν δυσαρεστῶ τοῦ πατρός μου τὴν ψυχὴν μεταχειριζόμενος οὕτω τὴν κληρονομίαν του, και ὅτι ἀπὸ τὴν μητέρα μου εὐχὰς μόνον και εὐλογίας θ' ἀκούσω, ὅχι παράπονα. Ὡς πρὸς τὰς ἀδελφάς μου, ἔχω τὴν πεποιθήσιν μου εἰς τὸν Θεόν, ὅτι θὰ μ' ἀξιώσῃ νά τὰς προικίσω πλουσιώτερον ἀπὸ τὸ ἀνάλογόν των εἰς αὐτὰ τὰ κειμήλια.

— Λοιπὸν εἶσαι ἀποφασισμένος νά τὰ δώσης ὅλα;

— Ὅλα ἂν εἶναι ἀνάγκη.

Ἡ ἔκφρασις τοῦ Ζενάκη ἐμαρτύρει ὅτι δὲν κατεδίκασεν οὐδαμῶς τὴν ἀπόφασίν μου. Ἠρώτησε και ἔμαθε πληρεστέρας περὶ τῆς κόρης πληροφορίας, ἡθέλησε δὲ νά ἰδῇ κατὰ πόσον τῶν σάκκων τὰ περιεχόμενα ἡδύναντο νά ἱκανοποιήσωσι τοῦ Τούρκου τὰς ἀξιώσεις και μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὸ ὑπερῶν ἐντὸς τοῦ κοιτῶνός του, ὅπου ἐκενώσαμεν τοὺς σάκκους και ἐχύθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κοχλιάρια μικρά και μεγάλα, και δίσκοι, και ζάρφια, και σκευὴ ποικίλα χρυσᾶ και ἀργυρᾶ, ἐκ τῶν ἀποτελούντων τὴν πολυτέλειαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅποτε αἱ οἰκίαι δὲν ἐπληροῦντο ὑπὸ τῶν προϊόντων τῆς τέχνης τῶν Παρισίων ἢ τῆς Βιέννης, τῶν βαρυνόντων τὰς τραπέζας πρὸς ἐπίδειξιν οὐχί δὲ πρὸς χρῆσιν. Τότε τὰ κομμήματα ἦσαν ὀλίγα ἀλλὰ πολύτιμα, μεταδιδόμενα δὲ ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ἐσχημάτιζον ἀποταμίευμα ἀληθὲς και καταφύγιον εὐχρηστον ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης.

Παρεκάλεσα τὸν Ζενάκην νά ἐπισπεύσῃ τὰς μετὰ τοῦ Ἀγᾶ διαπραγματεύσεις, διὰ νά προλάβωμεν και ἀναχωρήσωμεν ἐκ Χίου προτοῦ ἐκπλεύσῃ ὁ Τουρκικὸς στόλος, ἀλλ' ὁ γέρον δὲν ἐβιάζετο και ἐζήτην νά χαλινώσῃ τὴν ἀνυπομονήσιν μου. Ἰπὸ τὴν ψυχρὰν ὁμῶς και κα-

τηρῇ μορφῇ του ἐκρύπτετο καρδιά ἀγαθὴ καὶ γενναία. Ἐνθ' μ' ἐπέπληττεν ἀφ' ἐνός καὶ μὲ εἰρωνεύετο, διέταξεν ἀφ' ἐτέρου νὰ ἐτοιμάσωσι τὴν ἡμίονόν του καὶ ἀνεχώρησεν ἐντός ὀλίγου διὰ τὸν Πύργον μας.

Ἄμα ἀνεχώρησεν ἔτρεξα πρὸς ἀνέυρεσιν τοῦ Παντελῆ. Ἡ παράπαισις πῆς ἐκ τοῦ χωρίου ἀπουσίας του ἤρχιζε νὰ σπασοχωρῇ τὸν ἀγαθὸν χωρὶκόν. Ὁ νοῦς του ἦτο εἰς τὴν σύζυγόν του.

— Τί θὰ λέγῃ ἡ Παρασκευὴ, ἐπανελάμβανε. Ὁ μᾶς ἔχῃ διὰ χαμένους.

— Μὴ σὲ μέλῃ, Παντελῆ. Σοῦ ὑπόσχομαι νὰ ἦσαι ὀπίσω αὖριον τὸ πρῶτ. Καὶ ἡ Παρασκευὴ θὰ μείνῃ εὐχαριστημένη. Ὁ μᾶς χαρίσω ὅλον τὸ ἀπώλητον χαδιάρι μου, προῖκα διὰ τὸν κληρονόμον ὁποῦ σοῦ ἐτοιμάζει.

Πόσον βραδέως παρήλθον τῆς πρῶτης ἐκείνης αἱ ὥραι. Τὸ πλεῖστον αὐτῆς διήλθον εἰς τὸν κῆπον τοῦ Ζενάκη, ὅπισθεν τῆς οἰκίας του, περιφερόμενος ἄνω καὶ κάτω καὶ προσπαθὼν ν' ἀναπλάσω διὰ τῆς φαντασίας τὰ εἰς τὸν Πύργον μας κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην λεγόμενα καὶ τὰς περὶ ἐξαγορᾶς τῆς Δεσποίνης διαπραγματεύσεις. Τὸ τί λέγει ὁ Ζενάκης ἦτο εὐκόλον νὰ τὸ ὑποθέσω, ἀλλὰ τί ἄρα γε ὁ Τοῦρκος ἀποκρίνεται; Δέχεται ἀντάλλαγμα, ἢ ἐπιμένει νὰ κρατήσῃ τὴν Χριστιανήν, ὡς μέλλοντα τοῦ χαρμίου του στολισμόν; Καὶ μοῦ ἤναπτον αἱ παρειαὶ καὶ ἡγειρόμην καὶ ἐκαθήμην, πᾶς δὲ κρότος εἰς τὴν οἰκίαν, πᾶσα φωνὴ εἰς τὴν ὁδὸν μοῦ ἐφαίνοντο ὅτι συνέχονται μὲ τῆς Δεσποίνης τὴν λύτρωσιν.

Ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν ὁ Ζενάκης, δὲν ἐπέστρεψε δὲ μόνος. Τὸν ἤκουσα ὁμιλοῦντα τουρκιστὶ εἰς τὴν αὐλήν. Τίς τὸν συνοδεύει; Ὁ Ἀγᾶς μήπως; Μὴ ἔφερε τὴν Δέσποιναν; . . . Ἐκρυπτόμην ὑπὸ τὰ δένδρα τοῦ κήπου, εἶχον δ' ἀντικρὺ μου τὸ παράθυρον τοῦ κοιτῶνος, ὅπου ἦσαν παρατεταγμένα τὰ λύτρα τῆς κόρης. Ἦκουον ὁμιλοῦντας ἐντός αὐτοῦ τὸν Ζενάκην καὶ τὸν Τοῦρκον, ἀλλὰ δὲν διέκρινα τί ἔλεγον. Αἴφνης τοὺς βλέπω πλησιάζοντας εἰς τὸ παράθυρον. Ὁ Ἀγᾶς, Τοῦρκος μεγαλοπρεπής, ἐκράτει δίσκον καὶ ἐφαίνετο ἐξετάζων τὸ βάρος του, ὁ δὲ Ζενάκης, κρατῶν ἄλλα εἰς τὰς δύο χεῖρας σκεύη, τῷ τὰ ἐπεδείκνυε. Ἀνεπτέρωθησαν αἱ ἐλπίδες μου. Ἐξετάζει ὁ Τοῦρκος, ἄρα δὲν ἀρνεῖται. Ἀπεσύρθησαν τοῦ παραθύρου καὶ ἤκουσα τὴν φωνὴν τοῦ οἰκοδεσπότου προστάζοντος νὰ φέρωσι καφέ. Ἦκουσα βραδύτερον τὴν θύραν τῆς αὐλῆς ἀνοιγομένην καὶ τὸν Ζενάκην ἀποχαιρετίζοντα τὸν Ἀγᾶν. Ἡ θύρα ἐκλείσθη ἀλλ' ἐγὼ δὲν ἐκινήθην. Δὲν εἶχον τὸ θάρρος νὰ ἐξετάσω τί ἀπέγινεν. Ἦλθεν ὁ Ζενάκης καὶ μὲ εὔρεν εἰς τὸν κῆπον.

— Τὰ ἐσυμβιβάσαμεν, Λουκᾶ. Πηγαίνει νὰ μᾶς φέρῃ τὴν κόρην. Ἀπόψε θὰ τὴν ἔχωμεν.

Ἐχύθην εἰς τὸν λαιμόν του καὶ τὸν ἐφίλησα καὶ ἔκλαυσα. Διατί ἔκλαιον; Μὴ ἡ καρδιά γνωρίζει διὰ τί πάλλῃ; Μὴ ἐπιδέχεται ἀνάλυσιν τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδόμυχον αἶσθημα; Δὲν ἦλθον χάριν τῆς Δεσποίνης εἰς Χίον, ἀλλ' ὅμως τότε, ἐνθ' ἐπερίμενον νὰ τὴν φέρῃ ὁ κάτοχός της, μοῦ ἐφαίνετο ὅτι ἡ ζωὴ μου ὀλόκληρος εἰς ἐκείνην συνεκεντροῦτο. Δὲν ἐσκεπτόμην περὶ τοῦ θησαυροῦ, οὔτε περὶ τῶν σχεδίων τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῆς εὐρέσεώς του ἐβάσιζα. Ἐσκεπτόμην μόνον μετὰ πόσης χαρᾶς θὰ φέρω τὴν ὀρφανὴν κόρην εἰς τῆς μητρός μου τὰς ἀγκάλας.

Περὶ τὸ ἐσπέρας ἐπανῆλθεν ὁ Ἀγᾶς φέρων τὴν Δέσποιναν, ἀνεχώρησε δὲ μόνος μὲ τοὺς δύο κοφίνους τοῦ Γιάννη ἐπὶ τοῦ ζώου του. Ἀφοῦ ἀνεχώρησε μ' ἐκράξεν ὁ Ζενάκης εἰς τὸ δωμάτιόν του. Ἡ Δέσποινα ἔτρεξε πρὸς ἐμὲ ἄμα εἰσῆλθον. Ἦθελε νὰ ὁμιλήσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ προφέρῃ εἰμὴ μόνον τ' ὄνομά μου. Λουκᾶ, Λουκᾶ! Καὶ ἔρρεον τὰ δάκρυά της. Τῇ ἔτεινα τὰς χεῖρας. Τὰς ἤρπασε καὶ ἠθέλησε νὰ τὰς φιλήσῃ. Τὴν ἔσυρα ἐπὶ τοῦ στήθους μου, ἀλλὰ δὲν τὴν ἠσπάσθην. Δὲν ἐτόλμησα.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ Νεοχωρίου μετὰ τοῦ Γιάννη. Ὁ ὄνος τοῦ Παντελῆ ἔφερε τὴν Δέσποιναν μετημφισμένην εἰς παιδα χωρὶκόν, ἀσφαλείας χάριν. Ἡ καλὴ Παρασκευὴ μᾶς ὑπεδέχθη μὲ ἀνοικτάς ἀγκάλας, χάρις δὲ εἰς τὸν σύζυγόν της εὔρομεν εἰς τὸν λιμενίσκον, ὅπου ὁ Κεφάλας μὲ εἶχεν ἀποβιβάσει, πλοιάριον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου τὴν ἐπισύσαν ἐσπέραν ἀπεπλεύσαμεν μὲ ἄνεμον οὖριον, καὶ τὴν ἐπαύριον πρῶτ' ἀφίχθημεν σῶσι εἰς Τήνον.

Ἡ χαρὰ τῆς μητρός μου ὅτε μὲ ἐπανεῖδε δὲν περιγράφεται. Τὰ χαρμόσυνα τότε δάκρυά της ἦσαν τὸ μέτρον ὅσης λύπης ὑπέφερε κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου.

— Δὲν σοῦ ἔφερον τὰ κειμήλιά σου, μᾶνα μου. Ἰδοὺ τί σοῦ ἔφερον.

Καὶ ὤθησα τὴν Δέσποιναν πρὸς τὴν ἀγκάλην της. Τὸ ἐγνώριζον ὅτι τὴν ὠδήγουν εἰς μητρός ἀγκάλην, τὴν δυστυχῇ ὀρφανήν!

Ἐπανέλαβον ἀμέσως τὰς ἐργασίας μου, πραγματοποιήσας τὸ πρό τιнос ματαιωθὲν σχέδιον τοῦ συνεταρισμοῦ, καὶ μετέβην εἰς Σύρον, ὅπου μετ' οὐ πολὺ μετέφερον τὴν οἰκογένειαν. Ὁ Θεὸς ὑλόγησε τοὺς κόπους μου, ἐπροίκισα καὶ ὑπ' ἀνδρεῦσα τὰς ἀδελφάς μου μετὰ τῶν συνεταίρων μου, τέσσαρα δὲ ἔτη μετὰ τὴν τελευταίαν ἐκ Χίου ἀναχώρησίν μου, ἐνυμφεύθην μὲ τὴν εὐχὴν τῆς μητρός μου τὴν Δέσποιναν.

Ὁ βίος ἡμῶν διήλθεν εὐτυχῆς ἔκτοτε, ἀλλ' οὐδέποτε ἐν μέσῳ τῆς ἐπελευθύνσης εὐημερίας ἐλησμονήσαμεν τῆς νεότητος τὰς δοκιμασίας. Συχνάκις, ὅτε βλέπω στολισμένας τὰς θυγατέρας καὶ τὰς ἐγγόνας μου, τὴν δὲ σύζυγόν μου περικοσμοῦσαν μὲ τοὺς συρμούς τῆς Εὐρώπης

τὰς λευκάς της τρίχας, ἐνθυμίζω εἰς αὐτὴν τὸ βρακίον τὸ ὁποῖον ἐφόρει, ὅτε τὴν ὠδήγουν μεταμφισμένην ἐπὶ τοῦ ὄνου τοῦ Παντελῆ, καὶ γελῶμεν καὶ οἱ δύο καὶ εὐχαριστοῦμεν ἐκ βάθους καρδίας τὸν Θεόν.

Δ. ΒΙΚΕΛΛΑΣ.

Η ΠΑΝΩΛΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Τὴν Ἑλλάδα ἐπεσκέφθη ἡ πανώλης πρὸ πενήτηκονταετίας. Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1828 διεδόθη, ὅτι ἡ πανώλης ἀνεφάνη ἐν τῇ νήσῳ Ζέα. Ἡ εἰδησις δὲν ἦτο ἀκριβής, πλὴν ἐκ ταύτης λαθὼν ἀφορμὴν ὁ Καποδίστριας ἐπελήφθη τοῦ ὁργανισμοῦ ὑγειονομικῶν μέτρων. Μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας ἡ πανώλης ἀνεφάνη ἐν Ἰδρᾷ καὶ ἐν Σπέτσαις, ἀπεδόθη δὲ εἰς πλοῖον ἑλληνικὸν τὸ ὁποῖον ἐπέστρεψεν εἰς τὰς νήσους ταύτας, ἀφοῦ συνεικοινώνησε μετὰ τῶν Ἀράδων εἰς Μεθώνην δι' ἀνταλλαγὴν αἰχμαλώτων. Ὁ Καποδίστριας ἐπολέμησε τὴν νόσον δι' αὐστηροῦ συστήματος ἀπομονώσεως τῶν μεμολυσμένων μερῶν ἀπὸ τῶν καθαρῶν. Ἡ διακοπὴ τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τῆς ἐργασίας καὶ οἱ φόβοι τῆς περαιτέρω διαδόσεως τοῦ λοιμοῦ προσετέθησαν εἰς τὰς τόσας δυσχερείας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ πανώλης ἐποίησε θραύσιν ἐν τῷ κατὰ τὴν Πελοπόννησον στρατῷ τοῦ Ἰμβραήμ πασᾶ καὶ ἰδίως ἐν Μεθώνῃ. Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828 ἡ πανώλης ἀνεφάνη καὶ εἰς Καλάβρυτα καὶ εἰς τι οὐ μακρὰν τῶν Καλαβρύτων ἀπέχον χωρίον Βράχοι. Ἐν γένει ἡ ἐπιδημία ἐκείνη ἔφερε χαρὰς ἡμίονον, δὲν ἐξετάθη καὶ τὰ θύματα ὑπῆρξαν ὀλίγα μετὰ τῶν χριστιανῶν. Ἀπεναντίας ἕνεκα τῆς κακῆς αὐτῶν διαίτης καὶ τῆς συγκεντρώσεως, πολλοὶ ἐκ τῶν Αἰγυπτίων ἀπέθανον τότε ὑπὸ τῆς πανώλους, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔχνη τῆς ἀσθενείας ἐξηλείφθησαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Αἰγυπτίων. Ἡ πανώλης ἀνεφάνη ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὸν Μάρτιον 1837 ἐν Πόρῳ, ὅπου ἐφόνευσε πολλοὺς ἐν μέρει ἕνεκα τῶν ἀσυνέτων μέτρων τῆς τότε κυβερνήσεως. Διήρκεσεν ἐν ὅλῳ μῆνας τέσσαρας, περιωρίσθη δὲ καὶ κατεστάλη διὰ τῶν καταληλίων μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν ὁ τελευταῖος ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰς Πόρον σταλὲς πεπαιδευμένος ἰατρός Πέτρος Κ. Ἡπίτης.

Γινώμαι καὶ σκέψεις ἠθικαὶ τοῦ δουκὸς

ΔΕ-ΛΑ-ΡΟΣΦΟΥΚΩ

[Μετάφρασις Γ. Ζωχιού.]

101.

Πολλάκις ὁ ἀνθρώπινος νοῦς συλλαμβάνει αὐτομάτως τῶν πραγμάτων ἰδέας τοσοῦτον ἐντελῶς, ὥστε καὶ διὰ τέχνης πολλῆς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μορφώσῃ αὐτῶν ἐντελεστέρας.

102.

Πάντοτε τὸν νοῦν ἐξαπατᾷ ἡ καρδιά.

1. Ἦρα.

103.

Οἱ τὸν νοῦν αὐτῶν γινώσκοντες τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀγνοοῦσιν.

104.

Καθὼς τὰ πράγματα οὕτω καὶ οἱ ἄνθρωποι ἴδιον ἔχουσιν ἀπόψεως σημεῖον. Καὶ ἄλλοι μὲν αὐτῶν διαγινώσκονται ἐκ τοῦ πλησίον, ἄλλων δὲ μόνον πόρρωθεν διακρίνεται ἡ ἀληθὴς αὐτῶν εἰκὼν.

105.

Λογικὸς δὲν εἶναι ὁ κατὰ τύχην ἀνευρίσκων τῶν πραγμάτων τὸν λόγον, ἀλλ' ὁ γινώσκων καὶ διορῶν αὐτὸν, καὶ τερπόμενος ἐν αὐτῷ.

106.

Πρὸς ἀκριβῆ τῶν πραγμάτων κατάληψιν ἀπαιτεῖται ἡ γνῶσις πάσης αὐτῶν λεπτομερείας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λεπτομέρεια χωρεῖ ἐπ' ἀπειρον, τοῦ ἀνθρώπου αἱ γνώσεις καὶ ἐπιπόλαιοι εἶναι καὶ ἀτελεῖς.

107.

Κατὰ τινα τρόπον διαθρύπτεται ἡ θέλουσα νὰ δεῖξῃ ὅτι ἐπιμελῶς ἀποφεύγει τὰς διαθρύψεις.

108.

Ὁ νοῦς δὲν δύναται νὰ ὑποκριθῇ ἐπὶ πολὺ τὸ πρόσωπον τῆς καρδίας.

109.

Τῆς νεότητος αἱ ὁρέξεις μεταβάλλονται ἕνεκα τῆς ζήσεως τοῦ αἵματος αὐτῆς· αἱ δὲ τοῦ γήρατος παραμένουσιν ἐκ συνήθειας.

110.

Οὐδὲν φιλοδοροῦμεν τοσοῦτον ἀφθόνως, ὅσον τὰς συμβουλὰς.

111.

Ὅσον πλεῖστον ἀγαπῶμεν ἐταῖραν τινα, τοσοῦτον ἐγγυτέρω εἶναι ἡ πρὸς αὐτὴν ἡμετέρα ἀπέχθεια.

ΔΑΝΕΙΟΝ ΗΝΕΥΜΑ

Παιδικὴ ἀπόκρισις.

Μαρία (ἀδελφὴ πρεσβυτέρα). Ἀχ! Ἑλένη μου, μ' ἀφάνισε τὸ δόντι μου. Ἔτσι μ' ἔρχεται νὰ το βγάλω νὰ ἐλευθερωθῶ.

Ἑλένη (ἀδελφὴ μικροτέρα, εἰς ἣν οἱ γονεῖς δίδουσι πάντοτε τὰ παλαιὰ φορέματα καὶ ὅτι ἄλλο μετεχειρίσθη ἡ Μαρία). ὦ! μὴ, Μαρία μου! μὴ το βγάλῃς, διότι ἡ μητέρα θὰ μού το βάλῃ ἔμμένα!

— Καλέ, τί κατάστασις εἶν' αὐτή; ἔλεγε πρῶταν τινα κύριός τις πρὸς τὸν ὑπρέστην του, πρῶτ' πρῶτ' καὶ μὲνε καὶ σὺ ἐπῆγες νὰ μεθύσης;

— Μὲ συμπάθειο, ἀφεντικῶ, εἰμ' ἀπὸ τὰ χθὲς τὸ βράδυ, ἀπεκρίθη ὁ οἰνοβαρὴς θεράπων μάλιστα προσπαθὼν νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν κλονουμένων ποδῶν του.

ΑΛΗΘΕΙΑΙ

* Μειγστή ἀπάτη τὸ νὰ μετᾷ τις τὸν βαθμὸν τῆς ἰδιοτελείας τῶν χαρακτηρῶν κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς περιουσίας· συνήθως ἡ ἀπληστία συναυξάνει μὲ τὴν εὐπορίαν, καὶ οἱ ἀπορώτεροι δὲν εἶνε καὶ οἱ πλέον πτωχοί.

ΥΓΙΕΙΝΗ

Τὰ καπνίζοντα παιδιά.

Ὁ καπνὸς ὡς γνωστὸν ἔχει καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοὺς ἐναντίους. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν θεωροῦσιν αὐτὸν ἀβλαβῆ καὶ ἀνεπιληπτον, πηγὴν πολὺτιμον ἀνακουφίσεως τοῦ πνεύματος καὶ μάλιστα παραμυθίας τῶν τεθλιμμένων, οὗτοι δὲ τοῦναντίον τὸν κατηγοροῦσιν ὡς αἴτιον πάντων τῶν δεινῶν τῶν μαστιζόντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ ἀπαιτοῦσι τὸν παντελῆ αὐτοῦ ἐξοστρακισμόν.

Προδήλως βέβαια καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ καὶ οἱ κατήγοροι μεγαλοποιοῦσι τὸ πρᾶγμα. Ἀλλ' ὑπάρχει ὅμως σημειὸν τι ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι καθ' ὃ ὀφείλουσιν ἀμφότεροι νὰ συμφωνήσωσι, τουτέστι τὰ εἰς τοὺς παῖδας ἐπιβλαβῆ ἀποτελέσματα τοῦ καπνοῦ.

Τοῦτο δὲ τοσοῦτο μᾶλλον ὀφείλομεν πάντες νὰ ἐξετάσωμεν, καθ' ὅσον συχνότατα βλέπομεν τρυφερὰς παῖδας ἐν μέσῃ τῇ ὁδῷ καπνίζοντας χωρὶς οὐδὲν νὰ ὑποπτεύωσιν εἰς ὅποιον κίνδυνον ἐμβάλλουσιν ἑαυτοὺς.

Ἰατρός τις (M. E. Decaisne) ἀρμοδιώτατος περὶ τὰ τοιαῦτα ζητήματα ἐποίησε πλείστας ὕσας παρατηρήσεις, ὧν παραθετομέναι τινες, τὰς ἐξῆς·

Ἐκ τριακονταοκτὼ παιδίων ἡλικίας ἀπὸ 9 μέχρι 15 ἐτῶν καπνίζόντων μᾶλλον ἢ ἤττον, παρετήρησεν ὁ σοφὸς οὗτος ἀνὴρ ὅτι τὰ εἰκοσιεπτὰ ἔπαθον ἐπαισθητῶς. Τούτων δὲ πάλιν εἰκοσιδύο ἔπαθον διαφόρους διαταραχὰς τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, καρδιακοὺς παλμούς, δυσπεψίαν, νευρὸτητα διανοητικὴν καὶ κλίσιν μᾶλλον ἢ ἤττον σφοδρὰν εἰς τὰ πνευματώδη ποτά.

Τρεῖς δὲ τούτων εἶχον διαλείψεις τοῦ σφυγμοῦ. Ὁκτὼ δὲ παίδων τὸ αἷμα ἀναλυθὲν ἀπέδειξεν ὅτι ἐπαισθητῶς εἶχεν ἐλαττωθῆ ἡ συνήθης ποσότης τῶν αἰμοκυττάρων. Δώδεκα ἔπασχον συχνὴν αἱμορραγίαν τῆς ῥινῆς, δέκα εἶχον ὕπνον ταραχώδη, τέσσαρες εἶχον ἐλαφρὰς ἐξελκώσεις τῆς βλεννώδους μεμβράνης τοῦ στόματος, αἵτινες ἐξηλείφοντο μετὰ τινων ἡμερῶν διακοπὴν τοῦ καπνίσματος.

Παῖδιον τι ἔπαθεν ὑπὸ πνευμονικῆς φθίσεως· ἀπεδείχθη δὲ ὅτι αὕτη προήρχετο κυρίως ἐκ τῆς μεγίστης ἀλλοιώσεως τοῦ αἵματος, προσελθούσης ἐκ καταχρήσεως τοῦ καπνοῦ.

Ἐκ τῶν τριακονταοκτὼ τούτων παιδίων ὁκτὼ μὲν ἦσαν ἡλικίας 9 μέχρι 12 ἐτῶν καὶ δε-

καεννέα 12 μέχρι 15. Καὶ ἔνδεκα μὲν ἐκάπνιζον πρὸ ἐξαμηνίας, δεκαμηνίας ἢ καὶ ἑτους, δεκαεὶ δὲ πρὸ διετίας καὶ πλέον. Τούτων δὲ τὰ πεισθέντα νὰ κόψωσι τὸν καπνὸν, εἶδον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξαφανισθέντα ἐν μιᾷ ἐξαμηνίᾳ τὰ τῶν ἀσθενειῶν συμπτώματα.

Ἐτερόν τι παῖδιον ἔνδεκαετὲς ἐκάπνιζε πρὸ ἑτους. Καίτοι δὲ ἦτο κράσεως ἰσχυρᾶς καὶ ἐπρέφετο καλῶς, μετ' οὐ πολὺ ἡ ὄψις του ἐγένετο ὥχρᾳ καὶ ἐπρήσθη ὀλίγον· τὸ βλέμμα του ἐθολώθη καὶ τὸ σῶμά του ὅλον κατελήφθη ὑπὸ νωθρότητος, ὁ σφυγμὸς του ἡμβλύθη καὶ τὸ αἷμα του ἀναλυθὲν ἀπέδειξεν ἐπαισθητὴν ἐλάττωσιν τῶν αἰμοκυττάρων. Ἐπέβαλον δὲ εἰς τὸν παῖδα τοῦτον τὴν διακοπὴν τοῦ καπνοῦ καὶ μετὰ τρεῖς περίπου μῆνας ἀνέλαβε τὴν ὑγιειάν του.

Ὁ υἱὸς εὐκαταστάτου τινὸς γεωπόνου οὐδέποτε ἀσθενήσας μέχρι τῆς ἡλικίας τῶν 13 ἐτῶν κατελήφθη ὑπὸ αἱμοπτύσεως καὶ βηχός. Ὁ ἱατρός ἐξετάσας τὸν παῖδα ἐβεβαίωσε τὴν ὑπαρξίν φυματίων κατὰ τὰς κορυφὰς ἀμφοτέρων τῶν πνευμόνων, καὶ τὸ κακὸν προώδευε γιγαντιαίῳ βήμασιν, ὥστε τὸ παῖδιον μετὰ ὀκτὼ μῆνας ἀπέθανε. Ἀπεδείχθη δὲ ὅτι ἐκάπνιζεν ἀπὸ 11 ἐτῶν.

Ἐπιλείπει ἡμᾶς ὁ χρόνος ἐὰν θελήσωμεν νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα πάσας τὰς παρατηρήσεις, ἐξ ὧν ὅμως ἀποδείκνυται ὅτι οὐ μόνον ἐκ τῆς καταχρήσεως ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς χρήσεως τοῦ καπνοῦ τὸ αἷμα τῶν παίδων ἀλλοιοῦται καὶ ἐπέρχονται τὰ εἰς τὴν ἀλλοίωσιν ταύτην παρεπόμενα συμπτώματα. Ὁ νοῦς τῶν ἀμβλύνεται καὶ γίνεται νωθρὸς καὶ καταλαμβάνονται ὑπὸ τῆς ἀκράτου ὀρέξεως πρὸς τὰ πνευματώδη ποτά.

Ὅθεν πᾶς ὁ κηδόμενος τῆς ὑγιείας τῶν παίδων, ὀφείλει νὰ τοὺς ἀποκωλύῃ τοῦ καπνίζεσθαι. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν νὰ κατορθωθῇ τοῦτο; Ἐνταῦθα ἴσα ἴσα εἶνε τὸ ζήτημα, οὐ τὴν λύσιν παρ' οὐδενὸς ἄλλου προσδοκῶμεν ἢ παρὰ τῶν γονέων καὶ τῶν διδασκάλων.

**

ΜΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΗ ΚΑΘ' ΕΒΔΟΜΑΔΑ

Ἐπάρχουσιν ἔτι ἄνθρωποι κοιμώμενοι ἐπὶ ἀχρὸς τροφῆς καὶ εἴτε κατὰ κλίσιν, εἴτε κατὰ συνήθειαν, εἴτε καὶ χάριν οἰκονομίας. Εἰς τούτους συνιστῶμεν τὸ ἀχρὸν τοῦ ἀραβοσίτου ὡς τὸ κατὰλλήλοτατον πάντων τῶν ἄλλων ἀχρῶν, διότι δὲν κόπτεται εὐκόλως καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον διαρκεῖ πολὺν χρόνον. Πρὸς δὲ τούτοις προτρέπομεν αὐτοὺς νὰ μὴ μεταχειρίζωνται ἀχρὸν κριθῆς, διότι κατὰ τινὰ γερμανὸν ἱατρὸν τὸ τῆς κριθῆς ἀχρὸν δύναται νὰ γείνη εἰς τὸ σῶμα αἴτιον δερμικῶν νοσημάτων.

*Α

ΑΘΗΝΗΣΙ—ΤΡΗΟΙΣ ΚΟΡΙΝΘΗΣ, ΟΔΟΣ ΜΙΑΤΤΑΟΥ ΚΑΙ ΝΙΚΙΟΥ, 13.